

ANTONIO ZAVALA

Soldaduzkako bertsoak

10665
GAS-128/22

SOLDADUZKAKO BERTSOAK

AUSPOA LIBURUTEGIA
(139)

EDITORIAL AUSPOA

Plaza Santa María, 2 — Tolosa - Gulpúzcoa
Teléfono 67 12 82

ANTONIO ZAVALA

SOLDADUZKAKO
BERTSOAK

AUSPOA LIBURUTEGIA
1979

● Auspoa Liburutegia (Tolosa - Gipuzkoa)
Inprimatzaille: E. Itxaropena, S. A. Bitor Pradera, 2 Zarautz
Depósito Legal: S. S. 546/79
ISBN 84-7158-067-5
Octubre - 1979

ARKIBIDEA

	<u>Págs.</u>
Itzaurrea	9
Kintan erori diran mutillen bertsoak ...	15
Gerra ondorengiak	21
(1899) Bertso Berriak (Barrenen dedan sentimentuba)	25
(1899) Bertso Berriak (Suerte txarra gen- dubelako)	37
(1909) Bertso Berriak (Nere osabak zer egin didan)	45
(1916) Bertso Berriak Inazio Aizpurua'k jarriak	53
Bertso Berriak (Kanta polit batzuek) ...	59
(1933) Bertso Berriak (Istillu txarrak gu- retzat daude)	65
Bertso Berriak (Barcelona'n soldadu) ...	71
(1943) Bertso Berriak (Berriz gaituzte buelatu)	77
(1948) Bertso berri batzuek (Moro tar- tian)	85

	Págs.
(1949) Bertso Berriyak Joxe Migelek jarriyak (Soldaduzkako bizi-modua) ...	89
(1953) Soldaduaren biziera	95
(1953) Bertso Berriak Afrika'tik	101
(1958) Bertso Berriak Berrobi'ko Garmendia'k Burgos'en jarriak	109
Bertso Berriyak Manuel Lazkano'k jarriyak	117
«Bertso txiki bat nua...»	121
(1861) Bertso Berriak España'ko enbrenkintiari jarriak	123
Bertso Berriak: « <i>Cazador Arapiles...</i> » ...	131
Soldaduakin Tolosa'ko neskatxak	137
Bertso berriak (Karta bat etorri zait) ...	143
Bertso Berriyak (Oso itxutu dira)	153
Oraindañoko liburuak	161

ITZAURREA

Liburu onen gaia zer dan, izenburuak garbi aski esaten digu. Ala ere, adierazpen batzuk egi-tea, ez da iñoren kalterako izango.

Fueroak galdu aurretik ere, emengo mutillen batzuk soldaduzka serbitu oi zuten. Segura'ko itxua, adibidez; berak esaten du:

soldadu egin ditudaz
amaika urte t'erdi (1).

Baiñan beti ere beren borondatez joaten ziran. Ez iñork beartuta.

Afrika'ko gerra zaarra sortu zanean, batzuek berak nai zutelako eta besteak zotz egin eta ka-tibu atera ziralako joan ziran. Oso egokiera be-rezia izan zan ura (2).

(1) Ikus: *Pastor Izuela, Ezkio'ko ta Segura'ko itxuak* liburua, *Auspoa* 106.

(2) Ikus: *Afrika'ko gerra (1859-1860)* liburua, *Auspoa* 129.

Derrigor joan bearra, fueroak galdutakoan etorri zan. Iñoren borondateak etzuan andik aurrera balio. Asko mindu zituan gure aurrekoak, Euskalerrria lege orren mendean ikustek. Tolosa'ko Ramos Azkarate'k onela zion:

Beltzak diradelako
erdaldun legiak,
orra zertara geran
Aitor'en semiak;
geradenak suerte
txarraren jabiak,
soldadu juateko
dauzkagu bidiak,
ai begira baleude
aitona guriak!

Artean ezer gutxi jakingo zuan emengo jendeak soldaduzka zer zan. Ango berri, ara joandako mutillak ikasten zuten lenengo; eta gero, aien bidez, gurasoak, familikoak, lagunak, euskal jende guziak.

Orretarako, etorritakoan kontatzen zutenaz gaiñera, beste bide bat ere somatu zuten: bertsoak. Alegia, kuarteletik bertatik edo andik etxeratutakoan, bertso batzuk jartzen zituzten mutillak eta euskal errietan zabaldu.

Era orretan, sorta berri bat, *género* berezi bat sortu zan bertsoaritzan. Eta sorta orretako bertsoak, onako liburu au osatu dute.

Orain baiño leen ere, badu *Auspoa'*k soldaduzkako bertsoarik argitaraturik: Azkoitia'ko Es-

trada bertsolariarenak eta Oiartzun'go Joxe Mari Iriarte'renak (3). Eta, bearbada, geiago ere bai.

Soldaduzkako bertsoak eta Ameriketakoak badute, gure iritzirako beintzat, alkarren antz pixka bat. Toki arrotzera iritxi dira bai kintoak eta bai indianoak. Eta etxeakoak eta errikoak zer bizimodu duten ikas dezaten, bertso gintzari ekiten diote.

Indianoak, askotan beintzat, eskutitzetan bialtzen zituzten beren bertsoak. Obeki esateko, eskutitza bertsoan egiten zuten. Soldaduak ere berdin egingo zuten kuarteletik. Baiñan, esku-titza izanik, inprentara gabe geldituko ziran geienak eta galdu.

Ameriketako bertsoak egunen batean argitaratuko ditugu, Jaunak nai badu. Soldaduzkakoak eskuan ditu irakurleak. Baiñan bai batzuek eta bai bestek, askozaz ere liburu lodiagoa osatuko zuten, iñoiz jarri izan diran bertso guziak gorde izan balira.

Seguru asko, armario-zokoetan izango dira soldaduzkako bertso geiago; gure eskuetaraiño bide egin gabeak, alegia. Eta Ameriketakoak ere bai, noski. Iñork olakorik bialdu nai badu, guk pozik jasoko deguia zer esanik ez da.

Liburu ontako bertsoak ez dira guziak punta-puntakoak. Zer arriturik ez du orrek. Kuarteletako mutillak lantegi berria zuten bertso gintza. Eta iñor ez da egundaiño maixu jai.

Liburu ontako bertso batek diona:

(3) Ikus: *Auspoa* 94 eta 116.

jaiotzetikan dakiyenikan
ez baita iñor izaten.

Gerrateetakoak ere soldaduzkako bertsoak dira. Baiñan oiek sail berezia osatzen dute. Afrika'ko gerra zaarrekoak argitaratuak ditugu. Asmo bera daukagu gerra bakoitzerako.

Bidasoa'z beste aldeko anaiak ere badute noski soldaduzkako bertsorik. Baiñan oiek beste aldi baterako uzten ditugu, oso giro ezberdiña erakusten dute-ta.

Oso geografia zabala azaltzen zaigu bertso auetan: Madrid, Donostia, Santoña, Filipinas, Zaragoza, Canarias, Burgos, Barcelona, Guadalupe'ko fuertea, Afrika, Irun, Candanchú...

Toki geiagotan ere ibilliak izango dira noski euskal mutillak, soldaduzka dala bide. Baiñan beste oietatik etzuten bertsorik jarri eta bialdu; edo-ta, jarri bazuten, ez dira gure eskuetaraiño iritxi.

Onenbesterekin, gai ontaz beste zer esanik ez dagoala idurituko zaio bati baiño geiagori. Baiñan soldaduzkak bazuan, eta badu ere, beste ondoren gogoangarri bat: beren ametsetako mutillak alde egin eta neskak triste eta bakardadean gelditzea. Ori dala-ta, bada bertsorik. Baiñan oiek amodiozko bertsoak dira eta argitaratu berriak ditugu (4).

Baiñan urritu ez-ezik, ugaldu ere egiten zitan soldaduzkak mutillak. Alegia, soldadu-taldeak erriren batera etorri eta orduan neskak po-

(4) Ikus: *Amodiozko penak bertso berrietan* liburua, *Auspoa* 128.

zez zoratzen, alako aukera ederra ikusirik. Ori dala medio ere, bada bertsoak. Baiñan bertso serioak: galai oiek emen denbora gutxiko dau dela eta oiekin ez geiegi fiatzeko. Bertso oiek ere, liburu ontan bear zuten noski.

* * *

Azkenik, azalean ezarri degun *dibujo* edo marrazkiaren berri emango degu.

1878 urteko *La Ilustración Española y Americana* aldizkaritik artua da bera.

Oiñean onela dio:

«*Vitoria.—Desfile de las tropas después de la revista en los campos de Antezana, a presencia de S. M. el Rey. (Dibujo de nuestro corresponsal especial, D. Domingo Muñoz.)*»

Aldizkariaren barruan, berriz, onela esaten da:

«*El grabado que figura en la parte inferior de la misma página representa el acto del desfile en la revista militar que se verificó el día 14 (de octubre) en los campos de Antezana; por delante de S. M. el Rey, y aclamándole con verdadero entusiasmo, desfilaron marcialmente las cuatro divisiones (primera, cuarta, sexta y la de reserva) que habían tomado parte en la revista, al mando de los generales Laso y Pérez, Montero Hidalgo, Morales Reina y González Goyeneche.*

El dibujo que ofrecemos, reproducido fotográficamente sobre la madera, es debido al inteligente artista D. Domingo Muñoz, nuestro co-

rresponsal especial en el ejército durante las maniobras».

Polita izateaz gaiñera, beste bi arrazoi ere izan ditugu marrazki ori azalean jartzeko. Bata, Araba'n egindako *maniobrak* dirala. Bestea, esan bezela, 1878 urtekoa izatea. Soldaduzkara joaten asi berri-berriak izango ziran orduan gure aurrekoak, eta jantzi ere marrazkiko mutil oiek bezela jantziko ziran.

KINTAN ERORI DIRAN MUTILLEN BERTSOAK

Amar bertso auek, goiko izenburu orrekin, Tolosa'ko Fakundo Adurriaga *Besamotza* zana-ren kuadernotik artuak ditugu.

Ain zuzen, tolosarrak aitatzzen dira eta bertako bertsoak izango ditugu.

Sail onek ez digu soldaduzkaren berririk ematen. Kuartelera baiño leenagoko bertsoak dira.

Mutillak diru-eske dabilta. Biderako laguntza nai dute. Joan aurretik, taldea bildu eta kalerik-kale ibilli, bertso auek kantatuz eta jendeak eman nai ziena artuz.

Bertsolaria nor izan zan ez dakigu, eta ori somatzeko biderik ere ez degu ikusten.

Urterik ere ez da esaten. Baiñan bertso zarrak dirala dudarik ez da. Gure iritzirako, emengo mutillak soldaduzkara joaten asi berritan jarririk izango dira.

1. Kintan erori gera
mutillak soldadu,
pazientzia artu
guztiak al badu;
ibilli nai genduke
leial da onradu,
presumituko degu
Jainkuak nai badu.

2. Esan dedana, orra
soldadu erori,
aitzakiarik ezin
guk eman iñori;
guretzako zeguan
fortuna on ori,
zerbait badatorkigu
munduan danori.

3. Gauzak ibilli bitez
beren adornuan,
eztegu asi biar
iñor trastornuan;
indarra komeni da
beti erreinuan,
argatik jartzen gera
gu gobiernuan.

4. Erraz libratzen dira
emen lengo zarrak,
gure sasoierako
lana egin bearrak;
artarakuarentzat
ez ain modu txarrak,
animoso guaz gu,
biba tolosarrak!
5. Aurten gu baguaz ta
urrena bestiak,
esperantzetan egon
sasoiko gaztiak;
kantuz konsolatu nai
ditugu tristiak,
aleluyak baditu
onela ikustiak.
6. Kunplitu nai genduke
artu dan ordenaz,
baliatzen gerala
modurik onenaz;
pobreza dadukagu,
artan gaude penaz,
sokorri gaitzazute (1)
dezazuketenaz.

(1) *Besamotza*'ren bilduman: *sokorritu*.

7. Armatzeko moduan
ipiñi gaituzte,
sarri artu biarko
ditugula uste;
mingañez arro gabiltz,
barrundikan triste,
kinto euskaldun oiez
erruki zaitezte.

8. Kastilla'ra bearko
naski euskaldunak,
erderaz itzegiten
gutxi dakigunak,
biderako dirurik
ainbat ez degunak;
lan ona egingo du
ematen digunak.

9. Ea, aditzalleak,
egon atenditzen,
eskribituko degu
zer moduz gabiltzen;
batzuek baju eta
bestiak agintzen,
mendean bearko dala
guri iduritzen.

10. Adios, gurasoak,
agur, parrokuak,
adios, agintari
justiziakuak;
adios, adiskide
gure modukuak,
ererremedi gaitzala
danak Jaungoikuak.

GERRA ONDORENGUAK

Lau bertso auek, seguru aski luzeagoko sail baten kondarrak dira. Jose Ariztimuño *Aitzol* zanaren bilduman arkitu genituan. Donostia'ko Lizaso ta Aranguren'tar Andonik bialdu zizkion, 1935 urtean.

Izenburuak, gerra baten ondokoak dirala esaten du. Zein gerra ordea? Karlisten bigarrena, gure iritzirako beintzat. Kinto joan bearra orduan etorri baitzan.

Bertsolaria arritu bezela egiten da, kintoak itxas aldera joateaz. Bearbada, kaiean ontziratu eta norabait bide egin bearrean arkituko ziran.

Bigarren bertsoak lau probintzi aitatzen ditu. Garai artako oitura ala zan. Fuerodun lau probintziak, alegia. Baiñan irugarrenak, zazpi. Zazpi euskal probintziak. Andik urteetara asi zan zazpiko aitamen ori. Orregatik, irugarren bertso au ez da besteen denborakoa izango.

1. Zertara juaten dira
kintuak kaiera,
ur gaziya besterik
ez dan parajera?
Obe luteke joan
San Bizente atzera,
kiskurrez erretako
sardiña jatera.

2. Arroz eta patata
sardin xarrarekin,
berrogei ta bost probintzi
dira alkarrekin,
eta gu lau bakarrak
geren fueroekin,
legien alde gera
nai badute jakin.

3. Etxekoandre, pronto gaude
ongi alkartzeko,
guziok bat eginta
gureari eusteko,
zazpirak bat eginta
ongi izateko,
.....
.....

4. Aita ta ama asarre daude,
dirurik ez dute,
etxetikan kalera
bidali gaituzte;
gerran jardun dutenak
erriyaren kalte,
gendun diru apurra
eraman digute.

(1899)
BERTSO BERRIAK
BARRENEN DEDAN SENTIMENTUBA

Ogei ta lau bertso auek, Erreterria'ko Enrike Elizetxea zanaren bildumatik artuak ditugu. Bertso-paper bat da, *Imp. de E. López. - Tolosa* moldiztegia argitara emana.

Bigarren izenburua guk erantsia da, lenengo bertsoetik artuta.

Bertso auetan, mutil batek bere familiaren naigabeak kontatzen dizkigu: iru anai izan, irurak soldaduzkara joan eta zer ixtillu gorriak ikusten dituzten; danak gaizki eta bigarren anaia il.

Zazpigarren bertsoak gerra zikin bat dabillela esaten du. Bigarren anaia ara eramaten dute. Nungo gerra dan, zortzigarren bertsoak adierazten du: Filipinetakoa. Gerra ori, 1896 urtean asizan eta 1898'an bukatu. Cuba'koa ere urte oietan izan zan.

Bigarren anaia, emeretzigarren bertsoak dienez, gerran urte ta laurden pasa ditu, eta beste ainbeste andik etorri eta gaizkituta.

Txeetasun oiek danak gogoan artzen baditugu, joan dan mendearen bukaerako bertsoak dirala dudarik ez da.

Baiñan zein urtetakoak? Ikasi al izan degu ori. Bertsoak ez dute iñor izendatzen, baiñan izen-abizen guziak ere atera ditugu. Eta beste txeetasun jakingarri batzuk ere bai. Bertsoen ondorako uzten ditugu oiek danak.

1. Bertso batzubek ateratzeko
pentsamentuban det pasa,
juan daneko urte betian
ez naiz egon beti lasa;
barrenen dedan sentimentuba
kanpora atera al baneza,
ondo sartuta egongo da ta
ez da izango erreza.
2. Zer familiya giñan lenago
nai nuke adierazi,
aita, ama ta lau senide
giñan jaio eta bizi;
arriba on bat guregandikan
eraman zuben lenbizi,
gero urrena berriz aita,
geiago ez ditut ikusi.

3. Nik esplikatu al banezake
sentimentuba dedana,
ondo ez ditut esango baña
egingo det al dedana;
Jaungoikuak nai zubelako
eraman zitan beregana,
gero orra nun gelditu giñan
iru seme eta ama.

4. Bizi-modubai eldu geniyon
berriz berriro-berriro,
pentsaturikan etziradela
onezkero etorriko;
konformatuta bizi giñaden
alaiturikan entero,
oraiñ esango dizutet berriz
zer pasa zitzaigun gero.

5. Lenbizi anai bat lotu ziguen
soldaduzkako katiak,
numeruakiñ jokatu eta
arrapatu suertiak;
ezta nolanaikuak ere,
izugarri fuertiak:
ala tokatzen zitzaion eta
Madrid'en pasa urtiak.

6. Ura Madrid'en serbitzen zala
bestiai zaio tokatu,
ark bezelaxe numeruakiñ
igual zuben jokatu;
mundu guziyak esaten zuben
suertez zala libratu,
guk alegiña egiñagatik
ori ez degu logratu.

7. Numero aundiya tokatu arren
suerte txarra eduki,
gerra zikiñ bat nola zebillen
mundu guziyak badaki;
aita etxean ez, ama kanpuan,
zerbait izaten da beti,
bat eta beste beintzat pobriak
pagatutzen du ederki.

8. Lendabiziko Donostiya'ra
eraman zuten soldadu,
gero andikan Santoña aldera
aguro zuten biraldu;
Santoña'tikan Filipinetan
orrela zuten ibildu,
gero andikan etxera orduko
bere osasuna galdu.

9. Urte ta laurden an pasatuta
ez dakit nola zan sortu,
santu guzien egunarekiñ
zitzaigun etxian sartu;
gero lagunak ango berriyak
zizkatenian galdetu,
ai, zenbat ikusi ote zuben,
bazedukan zer kontatu.
10. Anaia orrek egiñ ziguen
uste gabeko bisita,
artian ere orregatikan
espirituba bizita;
ni oso ikaratu nitzaden
aren planta ikusita,
iñola eziñ ixildu nitzan
bertan negarrez asita.
11. Oiek orrela pasa ta gero
andik zortzi egunera,
artu eta or eraman naute
neroni soldaduzkara;
ama xarra ta anaia eriya
etxian utzirik bada,
gaizki dagona sendatutzeko
oso alderdi ona da.

12. Soldadu joanta banebillen ta
suertia zan au ere:
pulmoni txar bat arrapatuta
ospitaleratu naute;
anai eriyak egiñ ziraden
makiñatxo bat biraje,
esanaz onla: «Ez ikaratu,
koraje, mutill, koraje!»
13. Iya sendatu nintzan denboran
ospitalera kabua:
pasaportia norako nai nuan,
ai, ura zan poza, ura!
Urniyeta'ko eskatu niyon
nola bainaizen angua,
nik uste nuben banijuala
beti-betiko zerura.
14. Ni biraldu ta gero andikan
iru illabete barru,
artian gaizki zegoen anaia
eraman zuten soldadu;
lenago iya-iyen zegoan,
oso zan errematatu;
jakiña, eztiya eziñ dubenak
piperra nola jango du?

15. Len iya illian etorri eta
sendatu gabe soldadu,
gauza orretan gizonen batek
nere ustez kulpa badu;
gaizki zegola bazekien ta
ark zertarako biraldu?
Kristaba orla tratatutzeko
legiak agintzen al du?
16. Noizbait etsita biraldu zuten
anima erratuben gisan,
guk alegiña egiñagatik
luzaro eziñ bizi zan;
nolabait ere ark zeukan gaitza
zarra eta txarra izan,
andik denbora gutxiren barru
gizarajua or ill zan.
17. Zer egunetan ill zitzaigun ere
oraindik daukat goguan:
Otsaillaren bederatziyan
goizeko zazpiyak inguruban;
ama guria ta bi anaiok
giñan beraren onduan,
makiñatxo bat malko ederki
antxen ixuri genduban.

18. Sentimentub'au erremeitzia
al balitzake iñundik,
alegiña egiten det baño
iñola ere eziñ det nik;
sentimentubak suspiriyua
ateratzen du barrendik,
aspaldi xamar illa da baño
eziñ aztu zait oraindik.
19. Urte ta laurden inguro ori
gerran pasa ditu noski,
beste ainbeste ortxe nunbait
andik etorri ta gaizki;
gabero salbotakua egitera
zazpi zortzi aldiz jaiki,
ai arrek zenbat sufritu zuben
ark berak bestek ez daki.
20. Zenbat guraso ote dirade
negarrez semien faltan?
Ez gerade gu bakarrikan, ez,
asko dira gure plantan,
beti negarrez dabiltzan asko
egunez eta gabetan;
penagarrizko deskalabrua
pasa da oraingo ontan.

21. Oik orrela pasa ta gero
komeri polita berriz,
egiya da ta jarri zaitezte
aditzen arreta aundiz:
len bezelaxe indartziatik
junturaz eta alderdiz,
lengo lekura ekarri naute
oraiñ bigarrenko aldiz.
22. Soldaduzka ontan ikusten degu
makiñatxo bat komeri,
bizi-modu ona pasatutzeko
sobra eta geiegi;
patata suelto jaten degu ta
gañetik ura erari,
gorputza laister indartutzeko
alderdi ona da ori.
23. Sentimentuba esplikatubaz
esan dizutet egiya:
anai bat Madrid'en serbitzen ta
bestia etxian eriya;
gero artuta eraman naute
ni irugarren anaia,
ama xarra kontsolatzeko
zer bizi-modu alaia.

24. Despeitzera nua ogei ta
laugarren bertsuarekiñ,
jendia noski enteratu da
bada onenbesterekiñ;
oraiñ nere firma botako det
iñork nai baldin badu jakiñ,
aztu egin zait ipintzia ta
orra bukatu onekiñ.

* * *

Leen esan degunez, izen-abizenak-eta ikaste-
ko bide arkitu degu.

Amairugarren bertsoak **onela** dio:

Urniyeta'ko eskatu **niyon**
nola bainaizen angua.

Eta amazpigarrenak:

Zer egunetan ill zitzaigun ere
oraindik daukat goguan:
Otsaillaren bederatziyan
goizeko zazpiyak inguruban.

Beraz, Urnieta'ko erretore-etxera joan giñan,
eta joan dan mendearen bukaerako eriotz-liburua
eskatu. Bereala azaldu zitzaigun guk bear gen-
duan agiria.

1899'eko Otsaillaren 11'an, lur eman zioten
Urnieta'n, Agustin Erauskin Maiz'en gorputzari.
Ogei ta iru urte zituan. Bezperan illa zan, goize-
ko zazpiretan, Oria ballaran, Langilletxea izene-
ko etxean. Felix eta Maria Bautistaren semea. Ai-
ta andoaindarra; ama billabonatarra. Mutilla ere
andoaindarra (1).

(1) Urnieta'ko irugarren il-liburuan, 268 orrian.

Bertsoak diotena eta agiriaren txetasunak oso batera datoz, egunaren goraberan izan ezik. Otsaillaren 9'an il zala esaten dute bertsoak, eta agiriak 10'an.

Zer gaitz izan zuan, onela adierazten du agiriak: *por disentería crónica*. Lurralde beroetako gaitza, alegia. Ain zuzen, emeretzigarren bertsoak onela dio:

gabero salbotakua egitera
zazpi zortzi aldiz jaiki.

Urnieta'n ez genduan beste argibiderik arkitu. Baiñan aita-semeak andoaindarrak izanik, ara joatea pentsatu genduan.

Bigarren bertsoak onela esaten du:

aita, ama ta lau senide
giñan jaio eta bizi,
arriba on bat guregandikan
eraman zuben lenbizi,
gero urrena berriz aita,
geiago ez ditut ikusi.

Arriba eta aitaren il-agiriak bereala azaldu zitzaizkigun.

Arriba, Josefa Agustina, aingerutan il zan, iru urterekin, *meningitis* gaitzarekin, 1883'eko Abuztuaren 29'an (2). 1880'eko Maiatzaren 15'an jaioa zan (3).

Aita, Felix Bautista Erauskin Garaioa, 1889'eko Abuztuaren 16'an il zan. Gaitza: *púrpura*

(2) Andoain'go irugarren il-liburuan, 254 orrian.

(3) Andoain'go amargarren bataio-liburuan, 238 orrian.

hemorrágica. Zer ogibide zuan: empleado en la fábrica de hilados de ésta. Eta nun bizi ziran: en una de las casas nuevas de la fábrica (4). Larremendi kalean, beraz.

Iru anaien izenak eta jaiotegunak: Pedro, 1874.I.31 an jaioa; Jose Agustin, 1875.XII.22'an; Luis Antonio, 1878.II.17'an (5).

Gurasoen ezkontza-eguna: 1873'eko Apirillaren 22'an (6).

Baiñan azterketa onek beste argibide gogoangarri bat ere eman digu. Lau senide oien aiton-amonak, amaren gurasoak, Pedro Maiz, Napparroa'ko Arbizu'koa, eta Teresa Urrestarazu, Ataun'goa, izan ziran.

Oietxek ziran Pello Errota bertsolariaren aiton-amonak ere amaren aldetik. Senide auek, Pelloren lengusuak, beraz.

Ain zuzen, arrebaren aita-pontekoa Jose Elizegi izan zan; errotaria bera, Larraul'en jaio eta Oiartzun'en bizi zana. Orixe zan Pello Errotaren aita. Eta Oiartzun'en bizi izateak ez du zer arriturik; famili guzia, Pello Errota izan ezik, Asteasu'tik Oiartzun'era aldatu baitzan.

Oiek orrela izanik, bertso auek nork jarriak diran duda egin al diteke? Pello Errotak jarriko zituan seguru asko, lengusu oiek eskatuta-edo.

(4) Andoain'go laugarren il-liburuan, 83 orrian.

(5) Andoain'go amargarren bataio-liburuan, 92, 124 eta 170 orrian.

(6) Andoain'go irugarren ezkontza-liburuan, 83 orrian.

(1899)

BERTSO BERRIAK

(SUERTE TXARRA GENDUBELAKO)

Emeretzi bertso ditu oraingo sail onek. Oxford'ko *Bodleyan Library*'n dagoan paper bate-tik ditugu. Moldiztegi-izena: *Irun. - Imp. de B. Valverde.*

Beste toki batean ere arkitu degu bertso-paper au: Donostia'n, Gregorio Mujika zanaren bilduman.

Bertso auen egillea nor dan, izen-abizenak alegia, azken bigarren bertsoak esanda dakigu: Benito Mujika. Eta, bertso berak dionez, Antigua'koa da. Donostiarra, beraz.

Eta bertsoak nun jarri dituan, azken bertsoak esaten du: Zaragoza'n. Eta beste txetasun gu-ziak ere ezartzen ditu. Badirudi, iñork eskutizik egin nai badio, zuzenbidea ematen ari zaiola.

1. Milla zortzireun larogei eta
emeretzigarren urtian,
bertso berriyak jartzera nua
eusker a eder batian;
suerte txarra gendugelako
erori giñan katian,
orreatigan gabiltza emen
kastillanuan tartian.

2. Jaungoikoari graziya eskatu (1)
biar diyogu lenbizi,
eta daukagun bizi-moduba
nai nuke adierazi;
pobriarentzat mundu onetan
bada amaika desgrazi,
alper gaiztuan onetaraño
amak ezkinduben azi.

3. Goguan degu zein egunetan
atera giñan etxetik,
amaika estillu kulpikan gabe
ikusten degu geroztik;
bost egunian ibilli giñan
bakoitzak bere boltsatik,
Apirillaren seyian irten
giñaden Donostiya'tik.

(1) Bertso-paperak: *graziya kreatu*.

4. Ogiya ere eman ziguten
guri jateko birian (2),
beltza zala ta iya geiena
bota genduben kalia;
orduban etzan goserik baño
orain baleudez aurrian,
nazkatu gabe jango ginduzke
bakoitzak lau egunian.
5. Noizbait biar da allegatu zan
guk biar genduben trena,
orduantxen bai etzala lasai
ango jendien barrena;
askok negarrez esaten zuben:
«Au da abiyatzeko pena,
bi urte barru etorriko naiz,
agur aita eta ama.»
6. Egun guztiya birian pasa
genduben broma ederrez,
mingañez oso alegre baño (3)
barrenak zeuden negarrez;
uste genduben amerikano
egin giñala legorrez,
guk egindako pentsamentubak
gertatu ziran alrebes.

(2) Bertso-paperak: *guri aiteko birian*.

(3) Bertso-paperak: *mingañez oso alegre giñan baño*.

7. Zaragoza'ra iritxi eta
ziran amaika t'erdiyak,
bireko bromak kendu zizkigun
barrenen zeguen larriyak;
gu juaterako muellezko oiak
txit pronto zeuden jarriyak,
biguntasunik etzuten jeiki
goizian gure gerriyak.

8. Gaba pasatu kuartelian ta
goizian giñan atera,
kinto guztiyak juntatu giñan
patiyo aundi batera;
agintariyak kontentu ziran,
bazan mutillez aukera,
begiyaz jota artu ginduzten
bakoitzak beren aldera.

9. Agindutako tokira bildu
giñan pardelak artuta,
pertxa banetan jarri giñuzen
kuartelian sartuta;
orduban nola gertatu nitzan
eztaukat oso aztuta:
iya geienak gelditu giñan
arropa danak ostuta.

10. Bota pare bat eta alpargata
zan gure oñetakua,
dudarik gabe etzan izango
klaserik fiñenekua;
arrantxorako marmita, olla,
kutxaria ta zatua,
oieri ondo kontu eite'iyon
soldadua ezta tontua.
11. Sartu orduko eman ziguten
sekulako pilla (4),
garbitutzeko bakoitzarentzat
genduben launa eskobilla;
goante pare bi kuraziyoko,
boltsa ta biña toalla,
arroz, goaize, jostorraski, (*sic*)
gañera launa tirilla.
12. Diana ere jotzen ziguten
goizian lauretarako,
primera puestan jantzitzen giñan
instruziyora joateko;
an autsez bete, gogo aundirik
etzan ekartzen jateko,
ikasi artian pasatu degu
makiña bat egun olako.

(4) Itzen bat falta da seguru aski lerro ontan.

13. Instruziyoan nekatu eta
kuartelera etorri,
rebistarako preparatutzen
aritzen giñaden larri;
ordurako igual prendak ostuta,
iñundik ezin ekarri,
ikasi artian pasatu degu
amaika istillu gorri.

14. Oraindik ere esan biarra (5)
badadukat nik gauza bat,
noizbait biar da txorakeriyak
utzi ditugu alde bat;
emakumian lanak egiten
ikasi degu erabat,
ni joaterako billa zazute
nunbait neskame-toki bat.

15. Jornalez ez naiz entero keja,
daukagu izugarriya:
egun bitik bein bakoitzarentzat
sei txakurren alderdiya;
aietatikan erosi biar
jostorratza ta ariya,
lustre ta jaboï, pasta ta botoi,
faltatutzen dan guztiya.

(5) *Ere* ori guk erantsia da, neurria osatzearren.
Bertso-paperak ez du.

16. Bestela emen irabazirik
emen ez dadukagu-ta,
bizi-moduba nola atera
nago ni gogoratuta:
erositzeko eztet dirurik,
bañan asto bat ostuta
kantak saldutzen atera nua
itxu bat lagun artuta.
17. Ori adituta gure etxian
goguan dute pasako:
«Benito ai zer mutill txintxua
itxu aurrian jartzeko!
Gezurra aundiya ezta izango,
ez nago ukatutzeko,
itxu gaxuak eztu besterik
falta gosiak iltzeko.»
18. Benitotxo da nere izena
ta Mujikatxo graziya,
Antigua'n naiz jaiua eta
gañera bertan aziya;
noiz bada're azaldutzen da
nunbait persona biziya,
esperantz ortan bizi gerade
ni ta konpañi guziya.

19. Bizi-modubaz konforme orra
jarri nik bertso berriyak,
nun bizi geran jakin dezaten (6)
guziyak gure erriyan;
Zaragoza'ko rejimentuban,
cinco'ko infanteriyan,
lendabiziko batallioian ta
laugarren konpañiyan.

(6) Bertso-paperak: *dezuten*.

(1909)

BERTSO BERRIYAK

(NERE OSABAK ZER EGIN DIDAN)

Bertso-sail au, Ormaiztegi'ko Etxaburu baserriko Bizente Mujika adiskideak ipiñi zuan gure eskuetan, berak erriko beste etxeren batetik jasota.

Bertso-papera, *E. Lopez-en echean* inprentatua da. Edozeiñek dakiana, moldiztegi ori Tolosa'koa zan, Isaak Lopez-Mendizabal zanaren aurrekoena.

Bertso auek ez digute soldaduzkako bizimodurik adierazten. Baiñan soldaduzka dala-ta illoba bat bere osabarekin oso asarre agertzen zaigu eta aundi xamarrek esaten ditu.

Orregatik, oraindik ere bearbada ondorengorik biziko baita eta iñoren naigabeak eta lotsak berritu bearrez ez gabiltzan ezkerro, puntuz idatzi ditugu izen-abizenak eta erriak azaltzen diran uneak.

Bertsoak, bere opizioa oso ondo ezagutzen duan bertsolariren batek jarriak dira. Mutil orrek, garai artan oitura zanez, arengana joan eta bertsoak enkargatu egingo zizkion.

Beste izenburu ori, guk erantsia da, bigarren bertsoetik artuta, gaiaren agergarri izan dedin.

1. Bertso batzuek ateratzeko
artu det pensamentuba,
Zeruko Aita, argi zadazu
nere entendimentuba;
kaso polit bat esplikatzeke
seta bat daukat artuba,
mundu guziyak jakin dezala
nola dan gure kontuba.
2. Milla gañera bederatzireun
beatzigarren urtian,
kaso polit bat pasatu zaigu
Gipuzkoa'ko partian;
modu askotako kristau-klasiak
nola izaten baitian,
nere osabak zer egin didan
esaten asi gaitian.
3. Apellidua ..... det,
..... graziya,
.....'go erriyan jaiotakua,
gañera bertan aziya;
kintotzagatik osabarekin
inkomodatzen asiya,
esplikatzia desio nuke
gertatu zaigun guziya.

4. Zori oneko kintotza orrekin
jarri dizkidan nastiak,
mundu guztiyan zabaldu gabe
ez du merezi uztiak;
pena eman dit arrazoi gabe
osaba kontra astiak,
sentimentua gerekin degu
izanagatik gaztiak.

5. Aurtengo urtian kinto giñaden
.....'go erri orretan,
errege jauna serbitutzeko
zergatik gauden zorretan;
osaba-illobak ibilli gera
makiñatxo bat larretan,
alkarri kontra gogor egiñaz
lengo kostunbre zarretan.

6. Esan biar det osaba orrek
ibilli duen auziya,
bere semia gezurrarekin
erreklamatzan asiya;
gaitza duela eta botikaz
erre du gorputz guziya,
nere osabak dirubagatik
utziko luke biziya.

7. Jendiak farra pranko egin du
gauz ori dala mediyo,
pozak zoratzen ipiñi ditu
amaika botikariyo;
gauzak aldrebek irten zaizka ta
orain or dago seriyo,
nere osaba, sinistu zazu:
gezurrak ezta baliyo.

8. Gure artian gertatua da (1)
makiñatxo bat tropezi,
bere illoba anparatzeko
idia ederrak daukatzi;
projimuari lagundu ordez
aurrian ezin ikusi,
nere osaba, ez al zenduen
dotriñarikan ikasi?

9. Nere osaba, jarri didazu
estura izugarriya,
beste munduan ikusitzeko
zaude ixtillu gorriya;
kulparik gabe enredatziak
ematen ziran larriya,
inbusteriyan engañatuta
zure alde da erriya.

(1) Bertso-paperak: *gertatu*.

10. Nere aurrian bi gizon ziran
orren fabore asiyak,
erri guziyan esplikatuaz
oso arrazoi nasiyak;
neronek ditut kontra eginda
azkar ixil-eraziyak,
zeren gezurrak ziran esaten
aditu diran guziyak.
11. Zere illobaren kontra etzenduen
atera biar itzikan,
sekula ez dizut, osaba, egin
anparatzia baizikan;
arrazoi-bidez zu zabilzanik
ez diyot eman trazikan,
zure semia reklamatzeko
zuk ez daukazu gaitzikan.
12. Bertso oietan ez det esango
osaba orren izenik,
ez det pentsatzen arrazoi gabe
onetaratu naizenik;
Donosti ortan egiña dago
deklaraziyo zuzenik:
semia kinto eramatian
ez dadukala sostenik.

13. Orrek dadukanazienda da
 persona askok tasia:
 sei oso ez ditu baliyo baño
 bost milla duro pasia;
 nere iritziyan nekazaritza
 onentxuaren klasia,
 nola daduka semien paltan
 pasa biarra gosia?
14. Gauza oriyek zabaldu arte
 nik ez nedukan onikan,
 maliziyaren paltik ez dago,
 osaba, zure tunikan;
 mundu onetan illobarentzat
 olako biyotz dunikan,
 engañatu naiz ederki baño
 ez nuen uste zanikan.
15. Esplikatua dago nerekin
 ibilli dezun auziya,
 zergatik nagon zure kontubak
 oso garbi ikasiya;
 Jaun Zerukuak eman deizula
 urte askoko biziya,
 au da illoba ..... 'ek
 desio duben guziya.

16. Aunditsu oiek engañatzeko
ederra dezu platika,
itz egokiya pranko irten da,
osaba, zure autika;
gezur galantak formatu arren
ez dira egon zutika,
zein tokitatik ekarri dezu
gorputzarentzat botika?
17. Baldin suertez tokatzen bada
ni kinto eramatia,
ugari xamar desio nuke
bisitatzera juatia;
edo bestela sarri bialdu
telegrama edo partia,
ezagutzeko illobarentzat
daukazun borondatia.
18. Orra emezortzi bertso berrikin
ederki bete papera,
kontubak jakin nai ditunari
ipiñi diyot aukera;
nere osaba, errematian
ematen dizut aitzera:
baldin konforme ezpazerade
oien ordañak atera.

(1916)

BERTSO BERRIAK
INAZIO AIZPURUA'K JARRIAK

Amabi bertso auek, Donostia'n jaso genituan, Juan Iturralde'ren eskutik. *Juanito Kojua* jaun orren izengoitia, eta bera parte zaarreko eta izen bereko jatetxe famatuaren nagusia.

Bertsoak makinaz idatzita daude, eta iru kopia diferente eman zizkigun, baiñan alkarren artean aldaketarik gabeak.

Bearbada, bertso-paperetan ere zabalduko ziran. Inprentarako prestatu egin ziran beintzat, kopia oietako batean bertsoen ondoren onela esaten baita: *Es propiedad. Queda hecho el depósito que marca la ley.*

Damurik, bear ainbat arreta jarri etzualakoedo, potu batzuk sartu zituan bertso auen egilleak, danak erabat kentzea oso lan erreza baitzuan ere. Eta pena da, ori egiñik beste itxurabat artuko baitzuan sail onek.

Baiñan, itzaurrean esan degunez, soldaduzka-ko bertso auk, geien-geienak beintzat, etzituzten ofizioko bertsolariak jartzen, kuarteletako mutillak baizik, al zuten bezela eta, sail ontako lenengo bertsoak dionez, beren bizi-moduen entretenigarri.

Bertso auk, Canarias'en paratuak dira. Gerrako ontzi batean sei euskaldun daude. Aien izenak eta erriak, amargarren bertsoak esaten dizkigu. Bertsoen egillea donostiarra da, bertso orrek berak dionez, baiñan izen-abizenak izenburuak ematen ditu.

1. Dozenatxo bat bertso
nai nituzke jarri,
gure bizi-moduen
entretenigarri;
erraten baldin badet
ez begiratu orri,
geratu ez nadian
iñun lotsagarri;
badakit daukadala
memoria urri.

2. Milla bederatzireun da
amaseigarren urtian,
Illbeltzaren emezortziyan
señaladamentian,
biyotza irtetzen zait
au gogoratzian,
artsaldeko lauretan
famili tartian;
berririk ez dakigu
oraiñ bitartian.

3. Irugarren bertsoan
nai det adierazi,
etorri giñanetik
oraindaño guzi
komediya polita
emen degu ikusi:
garbantzen gogorra
ortzak eziñ autsi,
gero berriz postria
galleta ta guzi.

4. Goizean jaikitzeke
kornetakin deia,
lendabiziko lana
alforratu oia;
emen ikusten degu
istillu gorriya,
kontramaisua berriz
marrua ta deia,
ederki dantzatzen du
bere zinturoia.

5. Baraua autsitze
au al da itxura?
Ikatz puska batekin
beltztutako ura;
ori're ez nai aña
izan arren ura,
debildadia aisa
juaten da burura,
mutillak mantentzeko
au al da itxura?

6. Urrengo otorduko
sarri amabiyak,
debildadia jota
jendien erdiyak;
emen ikusten dira
istillu gorriyak,
garbantzo eta azostro
otordu guziyak,
osasunik ez gaitu
galdu aragiyak.

7. Alimentu oriek
artu eta gero,
barrua jartzen zaigu
izugarri bero;
onelako bizitzik
ez gendun espero,
ondar eta eskobill
makiñat jenero
eskuetan artuta
baldiyora gero.

8. Asitzen geranian
gure baldiuan,
galoidunak atzetik
gure inguruan;
trataturzen gaituzte
nai duten moduan,
esanaz *dale fuerte*
lur edo sueluan,
deskuidatzen danari
makilla buruan.
9. Nungotarrak geraden
jakin nai duenak,
emen jarriko ditut
guziyon izenak;
argal samarrak gera,
ez gaude gizenak,
besterik sartu gabe
gu sei euskaldunak,
ez dudik eukitzeko
letutzen dubenak.
10. Rufino bat izena
jaiua Ondarrabiya'n,
Anjel da bigarrena
aziya Pasaya'n;
Jose Alberdi berriz
estaduz Zumaya'n,
Felipe, Manuel da ni
iru Donostiya'n,
emen gaude gerrako
dagan ontziyan.

11. Orra bertso berriyak
Canarias'tik jarri,
aditzera emateko
mundu guziyari;
sinistatuko ez dute
askok gauza ori,
abisatzen diyotet
euskaldun onari,
etortzia damutu
zitzaigula guri.

12. Orra bertso berriyak
egiyaz kantatu,
gauzak pasatakuak
or ditut kontatu,
iñork jakiñ nai badu
zer zaigun gertatu;
ez det gure bururik
ezertan famatu,
orra papera eta
borondatez artu.

BERTSO BERRIYAK

(KANTA POLIT BATZUEK)

Amairu bertso auek, Errenteria'ko Makazaga moldiztegiak utzi zigun bertso-paper batetik ditugu. Baiñan orri ori ez da berak argitara emana. Moldiztegi-izena onela baitu: *Imprenta «La Económica»*, Amara B, bajo. Ondoren erria, Donostia alegia, izendatuko zuan, baiña papera puskatuta dago.

Egillearen izenik eta erririk ez dira agiri. Oso arritzekoa ere ez da ori izkutatzea, emen esaten diranak aundi xamarrak dira-ta. Baiñan pena artzekoa da, bertso auek paratu zituana oso bertsolari ona baitzan, gure iritzirako beintzat.

Zein kuarletean jarriak diran, berriz, bai, esaten da: Burgos'koan.

Urterik ere ez da azaltzen. Ala ere, inprentatu ziran moldiztegi ori gerra aurrekoa da; eta seguru aski errepublika baiño leenagokoa ere bai, oker ez bagaude beintzat.

1. Kanta polit batzuek
tokatzen dan gisan
ipiñi nai nituzke
jendiak ai ditzan,
geren faltan askotan
zer moduz gabiltzan,
deskuidorik al bada
ez dedien izan,
inozente daudenak
eskarmenta ditzan.

2. Egin biar diran ber-
tsuak dizkat jarri
Burgosa deitzen zaion
presilio orri;
makilla bizkarrian,
alimentuz urri,
gau ta egun gorputzian
bi lakari zorri,
gonbeni da askorentzat
eskarmentagarri

3. Makil aundiarekin
daukate agintza,
ondo jaten dutenak
panparroi dabilta;
debilla dagoena
erortzen da aixa,
alimenturik gabe
gora ezin iza,
egoak antzitako
olluaren gaitza.

4. Garrotia atzetik,
alimentu txarra,
lepotikan kanpora
zorrian adarra;
estamokua triste,
gorputzak dardarra,
odolak ur biurtu,
begitik negarra,
gaizki egiñak badu
anparo biarra.

5. Erreziyo txikiya
presuen pentsua,
baberrunak lau ale,
iru garbantzua;
ogiya beñere ez
libra bat osua,
asko biar dubena
gosiak gaizua,
txepetxak jango luke
ango arrantxua.

6. Kalabozuan berriz
illun ta freskura,
dozenaka arratoiak
saltoka eskura;
delitu txarra badu
ogiya ta ura,
azkar egiten dute
gorputzaren kura,
ez dago iritxirik
lengo talentura.

7. Tisikuaren forma
arturik erdiyak,
buztiñaren kolorea,
illunak begiyak;
egunero zientoka
lurrera eroriyak,
gerritikan petxura
saltoka zorriyak,
oiek dira miseri
lastimagarriyak.

8. Aragiz igualak
oñetik burura,
lepo onduak berriz
orratzen modura;
eguneko arrantxua
lau baberrun ta ura,
salto egiten zuten
kokotzian gora,
proatu eztuna ez jua
orlako lekura.

9. Gosai txikiren partez
lauretan dianak,
gorputza balantzaka,
talentuak juanak
zorriyak txupaturik
bezperako janak,
eskaletuen forma
arturik geienak,
odol-golperik ezta
ara juaten danak.

10. Goizian jantzitzian
ura pelajia,
tela espartzuzkua
udako trajia,
personaren itxura
alde bat lajia,
ango gauza guztiyak
badute ajia,
arrua asentatzeko
ai zer parajia.
11. Sustentu gutxi baña
zorriez apasta,
lepo gogorra duen
animali-kasta;
igandian mezetan
ura ango nazka,
apaiza're aldarean
arraska ta arraska,
ordurako eun milla
berekin badauzka.
12. Gauzarik tristiena
ango etzattia,
lastaira zar estu bat
zomorroz betia;
beñere pakerik ez,
beti atakia,
tximitxa ta moskito
zorri ta pestia,
guziontzako ..... (1)
senire-partia.

(1) Makazaga'ren paperean ezin itz au irakurri.

13. Orra amairu bertso
umill eta prestu,
iñorentzako gaitzik
ipiñitzen eztu;
ez det nai prezিয়uan
aurreragi sartu,
pobriaren artian
diro asko nork-tu?
Bi sosian papera
nai dubenak artu.

(1933)

BERTSO BERRIAK

(ISTILLU TXARRAK GURETZAT DAUDE)

Amabi bertso auek, Usurbil'ko Egiluze-txi-ki baserritik ditugu, moldiztegi-izenik gabeko paper batetik. Egillearen izenik ere ez da ageri; ezta nungotarra dan; ezta nungo kuarletean dagoan ere. Bigarren izenburua, gerok erantsia da, lenengo bertsoetik artuta.

1. Bertso berriak jartzera nua
euskera eder batian,
milla beatzireun kunplitu eta
oi ta amairugarren urtian;
etsai gaiztuak Kristo bezela
lotu gaituzte katian,
istillu txarrak guretzat daude
andik libratu artian.

8. Lenago ere aditzen niyon
gure aurreko zarrari,
serbiziyuan izaten zala
agintariya ugari (2);
beti gorrotoz lana agintzen (3)
or dabiltz soldaduari,
askoz kariño geiago diye
zaldiyari ta mulari.
9. Gauza oriek nola ziraden
nik lenago ez nekiyan,
pasadizu au ezin bukatu
litekena da itz biyan;
emen gabiltza iya illian
gosiak eta plakiyan,
morroiak beti gaizki dabiltza
nausi asko dan tokiyan.
10. Amaika amaren seme bagaude
tankera ontako trantzian,
pozikan jango gendukela ta
tripatik arin antzian;
diru piska bat bialdutzeko
emendik abisatzian,
aita ta ama beti seriyo
egongo dira etxian.

(2) Bertso-paperak: *aintariya*.

(3) Bertso-paperak: *aintzen*.

11. Zer edo nola ote dabiltzan
egingo zaie goatu,
«lengo egunak egin zaizkate
gizarajuai muatu».
Etorri gabe ezin giñezken
iñola ere geatu,
bere seme bat ola ikusita
zeiñ ez liteke kupitu?
12. Gurasuentzat zer pena dagon
seme bat eramatia,
beti onekin etorritzen da
familiarako kaltia;
nolabaitez bizi bagera
pasako al da urtia;
orain dozena osatutzen det,
onekin errematia.

prentatua izateak, moldiztegi ori ez baitzan askoz leenago bertso argitaratzen asi. Bestetik, ordea, gerra aurretik jarriak izango dira, amabigarrren bertsoak *Euskadi* itza azaltzen baitu.

1. Barcelona'n soldadu
gauden euskaldunak,
kantuz zabaldu naia
gutziz berri onak,
poztutzeko gurasoak
aitak eta amak,
baita ere neskatxak
senar nai daudenak.
2. Soldadu etorri giñan (1)
geuren suertean,
zorrik gabeko morrontza
ornitu artean;
polita sartu ziguten
lenengo astean:
arratoia egosita
garbantzu tartean.
3. Soldadu gu etortzea
jendien galera,
loteri eder ori
gutzat erori da;
indarra jetxi zaigu (2)
irutatik bira,
gure indarran otsak
aplakatu dira.

(1) Bertso-paperak: *soldadua*.

(2) Bertso-paperak: *indarrak jeiki zaigu*.

4. Erropa militarrek
asi giñan jazten,
galtza izugarriak
eman zizkiguten;
anega biña gari
kabituko zuten,
igaz etziran estu,
lasaiago aurten.

5. Egunian bi aldiz
formatu listetan,
orlako bildurrikan
ez gendun gaztetan;
zikiñik billatutzen
badute galtzetan,
komonak garbitzera
kastiguz goizetan.

6. Egunaz egoten gera
lotarako pozak,
gañean manta zar bat,
azpian ol utsak;
anima atera bear
gauetako otzak,
ori ez du komeni
izaten gorputzak.

Patxi Erauskin bertsolariaren paperetan, eskuz idatzita agertu dira bertso auek.

Aldaketak: 1/1: Barzelonan gudari; 2/1: Gudari etorri giñan; 2/3: zor gabeko morrontza; 2/4: ordaindu artean; 3/1: Soldadu etorritzea; 3/2: guztion galera; 3/5: indarrak jetxi zaigu; 4/4: eman zidiguzten; 4/5: biña anega gari; 5/1: Egunean sei bidar; 7/2: oriek kamañak; 7/7: birauka ere asi; 9/5: gugandik aparte dabiltz; 9/7: gora gure adiskide; 9/8: bizka katalanak; 10/1: Gure dama maiteak.

Eta amabigarren bertsoa falta.

(1943)

BERTSO BERRIYAK
(BERRIZ GAITUZTE BUELTATU)

Amabost bertso auek, *Imp. Macazaga - Rentería*'n argitara emandako paper batetik ditugu. Ale bat moldiztegi ortan bertan eman ziguten.

Bertsoak «bi mutill gazten artian» jarriak dira, bostgarrenak dionez; eta amalaugarrenak izen-abizenak ematen dizkigu: Kosme eta Agustín, eta Irastorza eta San Sebastian.

Laugarren bertsoak emengo gerra aitatzendu. Bertso auek jarritako urtean, berriz, munduko gerra zebillen eta mutillak ostera kuartelera eraman zituzten. Laugarren eta bostgarren bertsoak aitatzende dute ori. Zenbait mutillek sei urte ere pasa bear izan soldaduzkan garai artan.

Orregatik ipiñi diogu sail oni bigarren izenburu ori, laugarren bertsoetik artuta.

5. Bertso berriyak jartzera guaz
 bi mutill gazten artian,
 len soldaduzka kunplitu gendun
 biok batalloi batian;
 ez gendun asko pentsatutzen guk (3)
 lizentziya ura artzian,
 berriz onela gertatutzerik
 Guadalupe'ko fuertian.
6. Beste gauzarik etzait gôratzen
 pasaturikan kasuak:
 lendabiziko guraso onak,
 senire eta auzuak;
 aldia ontako neskatxa ederrak
 ain dira kariñosuak,
 oindik aparte ibilli biar,
 soltatzen zaizkit malkuak.
7. Nere kristaubak, badakizute
 zer pasatzen dan munduban,
 gazte geranok dibersiyua
 beti daukagu buruban;
 ori logratzen zalla da berriz
 orain gabiltzan moduban,
 gaur asko gaude mêzi gendunak
 sartuta eskarmentuban.

(3) Bertso-paperak: *pentsatzen*.

8. Gogua daukat momentu ontan
 egi batzuek jartzeko,
 nere bizitza nolakua dan
 piska bat esplikatzeke;
 mundu onetan dibersiyua
 etzan sortua gutzako,
 ai zer nolako gazte denbora
 dotia sobratutzeke.
9. Gazte denbora orla pasata
 badatorkigu zartzia,
 ez al da obe aldez aurretik
 kontuak ateratzia?
 Orla gaudela gertatzen bada
 pixka bat deskuidatzia (4),
 iduritzen zait seguro dala
 mutill zar gelditutzia (5).
10. Zein ez leiteke desesperatu
 ikusten diran martxakin?
 Neskatzak ere lanikan asko
 badabilkite berekin;
 batzuek monja juango dira ta
 bestiak nobiyubakin,
 gu gaude emen utsegiñian
 bizi biarrak danakin.

(4) Bertso-paperak: *deskuida*.

(5) Bertso-paperak: *gelditzia*.

11. Baldiñ iñor e arkitzen bada
idia oiek artuta,
oientzako're enkargutxo bat
nik ez dadukat aztuta (6):
ez ditezela beiñ ere jarri
gauza txarrik pentsatuta,
desesperatuta monja juatiak
induljentzirik ez du-ta.
12. Nere neskatxa maitagarriyak,
esan dizutet bastante,
konprenditutzen ain da erraza
atentziyuaz bazauzte;
bakardadia nolakua dan
ondo probatzen dezute,
falta degunak asko gaude ta
lasai ibilli zaitezte.
13. Gusto duenak ikas'itzala
begiraturik zer degun,
oraindik ere alegre gaude,
bertan ez al da ezagun?
Bertsutan lasai asko egiñaz
osasuna degu lagun,
egun obiak laixter dira ta
pazientziya artzagun.

(6) Bertso-paperak: *daukat*.

14. Nork jarri ditun esatia're
ez al da izango obia?
Bertsolari onak ez gera baño
afizionatuak ordia;
batek izena Koxme dauka ta
Agustin berriz bestia,
Irastorza ta San Sebastian
apelliduak oik dia.
15. Pasatzen diran gauzak dira ta
gusto duenak ikastia (7),
adituzeko gertatzen danên
lizentziatu ta juatia;
mundu onetan penaren bueltak
pozetan etortzen dia,
agur guztiyoi beste bat arte,
onekiñ errematia.

(7) Bertso-paperak: *gusto direnak ikastia*.

(1948)

«BERTSO BERRI BATZUEN...»

(MORO TARTIAN)

Bederatzi bertso auek, makinaz idatzitako papertxo batetik artuak ditugu. Paper ori, Aia'n jaio eta Errenteria'ko Zelaitxo baserrian bizi dan Agustin Lertxundi'k eman zigun, bere anaiak jarritako bertsoak zirala esanez. Ain zuzen, azken bertsoak jartzallearen izena dakar: Norberto Lertxundi.

Oar bat egin bearrean gaude. Sail ontako bi bertso, 4 eta 7'garrena, eta «Barcelona'n soldadu» asten dan sailleko 8 eta 5'garrena, ia berdiñak dira.

Ez du orrek zer arriturik. Bertso auek ez dira argitaratzeko egiñak, etxera-edo bialtzeko baizik. Eskutitz bat bezela alegia. Orregatik, lendik buruz ikasi eta egokiak ziran bertsoak, zergatik ez erantsi?

Ain zuzen, eskutitzetan oi dan antzera, erria eta eguna ere baditu paper onek: *Tetuán, 25 de mayo de 1948*. Eta, ondoren, zer esan nai duten ez dakigun beste letra auek: *M.U.A.*

1. Bertso berri batzuek
nai nituzke jarri,
nere lagun guztien
entretenegarri,
nola nauten Afrika'ra
soldadu ekarri,
eta moro tartian
nago penagarri.
2. Pasadizuak nua
adieraztera,
nola etorri geran
Franco serbitzera,
eta goseak asko
padezitutzera,
Afrika'ko azak eta
azelgak jatera.
3. Bizi-modu tristea
ai gera pasatzen,
animaliai ere (1)
ez diot deseatzten;
iñoiz denborarekin
badegu kunplitzen,
atso txiki bana artuta
jartzeko bizitzen.

(1) Paperak: *animalien era*.

4. Gure diariua
bi erreal dirade,
oiek artu orduko
gastatuak daude;
orratz eta botoia,
ari eta titare,
tabernarako ez da
sobratzen batere.

5. Afrika onetara
giñenean agertu,
izen eta apiliduak
zizkiguten artu;
gero mediku batek
errekonozitu,
ez gerala inūtillek
ontzat eman gaitu.

6. Kabo eta sarjento
dirade txarrenak,
oiek kastigatutzen
gaituzte geienak,
jeneralak bezela
agindu nai duenak,
galoi bajuak izanak
oik dauzkaten penak.

7. Egunian bi aldiz
formatu listetan,
ortâko bildurrikan
ez gendun gaztetan;
faltatutzen badegu (2)
deskuido gauzetan,
kuartela garbitzera
kastiguz goizetan.
8. Mutillak sasoi onian
ekarri soldadu,
amaikaldiz burua
bajatu bear du;
indartsua izatea
beretzat kalte du,
izarrak eta galoiak
emen balio du.
9. Ara bederatzi bertso
oraingo berriak,
Norberto Lertxundi'rek
Afrika'n jarriak;
moro tarte ontara
gaude ekarriak,
emen e kantatzen du
euskaldun garbiak.

(2) Paperak: *faltatzen*.

(1949)
BERTSO BERRIYAK
JOXE MIGELEK JARRIYAK
(SOLDADUZKAKO BIZI-MODUA)

Bertso auk, *Imp. Macazaga - Rentería* moldiztegian paperetan argitaratu ziran, eta paper oietako ale bat Oiartzun'go Ugaldetxo'n bildu genduan, Larria baserrian edo etxean, Frantzisko Labandibar zanaren eskutik.

Bertsolariaren izena izenburuak ematen digu: Joxe Migel. Baiñan abizenik ez da iñun agiri. Ezta Joxe Migel ori zein erritakoa dan ere.

Bigarren izenburua gerok erantsia da bigarren bertsoetik artuta, bertso-saillaren gaia orixe baita.

1. Milla beatzireun berrogei eta
bederatziko urtean,
Maiatzaren lendabiziko
egun alaitsu batean,
bertso berriyak jartzera nua
guztizko borondatean,
Jaun Zerukuak argitasuna
ematen diran artean.

2. Soldaduzkako bizi-modua
nua esplikatutzera,
mundu onetan bizi geranak
iñoiz aztuko ez gera;
Gipuzkoa'ko kinto guziyak
bildu giñaden batera,
Jorraillaren bigarrenian,
Donostiya'ko partera.

3. Egun arretan arratsaldian
sartu giñuzten kaiolâ,
edo obeto esan nezake
Donostiya'ko Loiolâ:
bere patriyai serbitutzea
danai tokatzen zaiola,
eta gu ere saia gaitezen
isuri gabe odola.

4. Urrengo egunian zortziyeta
genduen indiziyua,
danak ikaraz antxen geunden,
ura gauza seriyua;
baña ezer e egiterik ez,
gendun obligaziyua,
lengo bizitza etzan ezer e,
au da sujeziyua.

5. Ura artuta permisua kiñ
eun batzutako etxera,
zerbait pasatzen bazitzaigun e
aita ta aman ertzera,
oso batian debildu gabe
alimentua artzera;
ill artan bertan emezortziyan
juan giñaden atzera.

6. Ara jua da urrengo egunez
preparatuta Zarautz'a,
orduko gure iskamilla zan
sesiyo, joka ta bultza;
Jaungoikuari eskatzen niyon
biar genduen laguntza,
osasunakiñ etorritzeko
konbeni bazan ununtza.

7. Ara jua ta asi giñaden
istruziyuak egiten,
jaiotzetikan dakiyenikan
ez baita iñor izaten;
saiatu arren nai eta ere (1)
ez gendun ondo egiten,
alakuari zer kastigu eman
nagusiyak bazakiten.
8. Paso lijero izaten gendun
kastigorikan onena,
imajinaia, pikoitza eta
pala bestela urrena;
patata janta dabillenantzat
ori etzan ederrena,
illia muztu ta utzitzia
berriz danetan txarrena.
9. Ezagututzen ez nitun asko
ditut lagun aundiyenak,
oiek dirade soldaduzka onek
ditun gauzik ederrenak;
euskaldunaren anaitasuna
ta sustrairik garbiyenak
Jaungoikuak eman dizkigun
argi-bideik alaienak.

(1) Bertso-paperak: *naita ere*.

10. Anaitasuna zeñen ona dan
oaindikan askok ez daki,
soldaduzkara etorri bedi,
ikasiko du ederki,
bata bestia estimatutzen
ta sufrituaz galanki;
an ere onak tratatzen dira
gaiztuak baña obeki.
11. Izan gaitezen elkarrentzako
umillak eta justuak,
ibilli gabe zitalkeriyan
zenbait bezela nastuak;
alaitasunez bizi gaitezen,
nere lagun zar prestuak,
egun obeak etorko dira,
biba otxoko kintuak.
12. Guztiyak berdiñ maite zaituztet,
soldadu eta nagusi,
mundu ontara jaio giñaden
danak nai genduke bizi;
ondo dabillen kristauak eztu
gaizki eitia merezi,
pezeta bana dira paperak
nai duenak erosi.

(1953)

SOLDADUAREN BIZIERA

Amar bertso auek, izenburu orrekin, Tolosa'ko *Anaitasuna* aldizkarian agertu ziran, 1954'eko Martxoan.

Egillearen berri, bertsoen aurretik onela ematen da:

«Etxeberria'tar Segundo, Errezil'ko semea dezu. Egun oietan soldaduzkan, bañan beti kantari porrokatua. Oraindik ez omen da sekulan, bertsolaria dala-ta, erriz erri ibilli; baña irten leikela esango didazu noski onoko bertso oiek entzunik.»

Plazako bertsolari ez da Segundo egin. Bañan lagun arterakoa bai. Eta jarri ere, bein baiño geiagotan jarri izan ditu bertsoak, eta aldizkarietan argitaratu.

Gaur egunean Zarautz'en bizi da Segundo Etxeberria adiskidea.

1. Milla beatzireun berrogei eta
amairugarren urtian,
pasiak Jesus jaio zanetik
oraindaño bitartian,
aiskire batek jardun dit neri
bertso berrien eskian;
saiatuko naiz argirik bada
nere memori tristian.

2. Guk Errezil'ko basamortuan
ditugu jaiotetxiak,
nekazaritzan pasa ditugu
geroztikako urtiak.
Jakituritik urri gaude ta
eskolarikan gabiak,
soldaduzkako bizitza ontan
ikuste'itugu geuriak.

3. Soldaduzkako destino ortan
tokatu zaigu Irun'a,
alde batera pozikan gaude
ni eta nere laguna.
Baña alare beti luzia
soldaduzkako eguna,
lengo txokora lekuratzeko
au da poza daukaguna.

4. Egun batzuek ola pasata
 laister jo degu Oriyo,
 soldata-diruz itxura danez
 ez degu asko baliyo;
 patrikatan ez baldin bada (1)
 ez ardo ta ez oliyo,
 modu onetan laister digute
 gure txanponak ariyo.
5. Oriyo bertan, Zarautz gertuan,
 ez da apartian Aya,
 danen tartian emen daukagu
 Soasu'ko basarriya,
 makiñat aldiz kendu'izkiguna
 gosia ta egarriya;
 bizi labur au konserbatzeko
 badegu oien premiya.
6. Len esan dedan basarri ortan
 genekagun guk otela,
 bear dan eran portatutzeko
 ez da fameli motela.
 Iru illabete pasa ditugu
 danok senide bezela,
 biotz-biotzez opa diotet
 Jainkuak lagun deiela.

(1) *Anaitasuna*'k: *patrikatik*.

7. Ai Zinkunegi, lagun maitea,
entzun zazu gaur nere itza:
iritxi zaigu etxian gutxi
pentsatzen gendun ekaitza;
bestela nola jakingo gendun
modu ontako bizitza?
Bizi izaten ikasitzeko
toki onetan gabilitza.

8. Aste batzuek ola pasata
abiturik Irun'era,
bakoitzarentzat bere motxila
bota digute gainera.
Guztiok oñez korritu degu
Donosti'rako trenera,
sakrifikatu nai badu iñork
etorri deilla onera.

9. Koartelera etorri gera
mendiyan txit aspertuta,
lengo soldauen ejenplotikan
gaude ondo osatuta (2).
beste gauzarik ez degu emen
errieta ta disputa,
bizitzerikan ere ez dago
danari obedituta.

(2) *Anaitasuna*'k: *ikasita*. Baiñan Segundo Etxeberria'k esan digunez, *osatuta* bear du emen.

10. Besteren mende bizitza ontan
aspertutzen da jendia,
aurreko urteko beteranuak
lizentziau ta jun dia (3).
Poz galantakin esaten degu:
«Urruna gure txandia.»
Etxeberria'n bertsuak ere
oinbestez bukatzen dia.

(3) *Anaitasuna*'k: *dira*.

(1953)
BERTSO BERRIAK AFRIKA'TIK

Onako sail au, azken bertsoak dionez, Arantzazu'ko egutegian agertzeko ustetan jarria da. Argitaratu ere ala egingo zuten bearbada. Edo bestela aldizkarian edo beste nunbait ere. Bainañan guk ez degu ikusi. Guk eskuz idatzita arkitu genduan, Azpeitia'ko Elosiaga'n, Artxiola baserriko kuaderno batean.

Bertsolarien izenak eta erriak, azken bertsoak esaten dizkigu: Luluaga, Lizartza-koa, eta Lasa, Errezil'koa.

Izenburuak dionez, mutil oiei Afrika'ra joan bearra suertatu zaie.

1. Milla beatzireun berrogei ta
amairugarren urtian,
soldaruzka au serbitzen gaude
Afrika aldeko partian;
nun gauden garbi esplikatzia
ez da iñontzat kaltian,
Artillería Montaña'n gaude
número treinta y tres'ian.

2. Emen jartzia pentsatu degu
soldaduzkako kontuak,
gañera ere poz artuko'ute
senide ta gurasuak;
ala fortunaz juntatu giñan
euskaldun lagun batzuak,
jakin dezaten nola gabiltzan
jartzera guaz bertsuak.

3. Apirillaren amaseyian
atera giñan etxetik,
egun artako tristura aundia
goguan daukau oraindik;
geren gurasok samintasunez
esaten zuten atzetik:
«Ama Birjiñai eskatuko'ieu
lenbailen etortziatik.»

4. Melilla'rako egokitu zan
eitia gure serbitza,
ogei ta lau bat euskaldun oek
etorri giñan onuntza;
osasun jator askuarekin
guztiok emen gabilta,
Arantzazu'ko Ama Birjiñak
emate'ulako laguntza.

5. Egun orretan atera eta
allatu giñan onera,
sarjentok seitun formatu eta
eman giñuan dutxara;
gero golpian illia moztu,
andikan rejimentura,
zezenak banderillaren gisan
indiziuak artzera.

6. Kanpamentura juan giñaden
indiziuak artzian,
gure sorbalda, lepo ta buru
burnien tankeran zian;
instruziuan derrepentetik
area allegatzian,
geren artian pentsatzen gendun
giñala eriotzian.

7. Goizetan beti jaikitzen gera
kornetarekin batian,
sarjentoa or egoten zaigu
zintuarekin atian;
gure biotzak dardar eiten du
oiek izketan astian,
leiotikan e saltatzen degu
formatzeko esatian.
8. Askotan gantzontzillo utsikan
joaten gera formatzera,
geuren platuak eskuan artu
kafe piska bat artzera;
len baño gose aundiagokin
askotan bueltan atzera,
paraje ontâ etorri giñan
geren burua galtzera.
9. Lendabiziko kafia artu,
gero urrena jimnasi,
ondorenian instruziua
geren mosketoí ta guzi;
emengo euzki eta autzarekin
alkar ezin deu ikusi,
paraje ontako soldaduzkeak
badauka naiko desgrazi.

10. Instruziotik egarrik iya
ituan juaten gera,
perola baten egositako
patata batzuk jatera;
kazo erdi bat askotan beintzat
botatzen dute platera,
orrekin nola bizi liteken
ortik kontuak atera.
11. Bazkal onduan teorikara
juaten gera zuzenian,
arrestatuta gaude seguru
zerbait galdetze'utenian;
illia moztu ez bada ere
imajinai bat gaubian,
lo egiteko partez lanera
deskuidatzen geranian.
12. Garbantzua-ale batzuk gaubian
apaltzen emate'ituzte,
pelotik gogorrenaren gisan
botia egiten dute.
«Soldaruzka oi olakua al da?»
askok esango dezute,
guk bezelaxe probatu gabek
onera etorri arte.

13. Aste guzia ola pasata
jaia eldutzen danian,
kartak egiten jarduten gera
denbora degubengan,
geren gurasok jakin dezaten
gu nola ibiltzen gien,
berentzat asko akordatuaz
Afrika aldeko partian.
14. Oso kontentu egoten gera
gero bueltan artzeko
esate'igute relijiorik
ez bazterrera uzteko,
Ama Birjiñakin leno bezela
beti errezatutzeko,
eta beraren laguntasunik
etzaigula faltatuko.
15. Arantzazu'ko Ama orrek badu
guretzat borondatia,
gutxi egiten al du guztioi
osasuna ematia?
Ordaindutzeko komeni zaigu
guri're zerbait eitia,
guztion arte pentsatu degu
meza bat ateratzia.

16. Ama Birjiñak biotza badu
euskaldun jatorrentzat,
guk e egitan artzen zaitugu
betiko geure Amatzat;
paraje ontatik osasun onez
juaten bagera beintzat,
danon artian limosna on bat
emango degu zuretzat.
17. Españi'tikan nunbait ontâko
gerade gu etorriak,
geroztik beintzat pasatze'itugu
egun gogoangarriak;
ara emezortzi bertso oetan
soldaduzkako neurriak,
Ama Birjiñai esker emanaz
bi euskaldunek jarriak.
18. Bertso onetan pentsatzen degu
geuren izenak jartzera:
Lizartza'tarra Luluaga ta
Errezil'ko Lasa gera;
ikasi nai dituanarentzat
pekatuzkuak eztira,
Arantzazu'ko egutegian
ortxen etorriko dira.

Bertso auk Artxiola'ko kuadernotik onera aldatzerakoan, kopiatzallearen utsegitez-edo oker zeudelakoan, edo-ta neurria zuzentzearen, zenbait tokitan aldaketa batzuk egin ditugu. Kuadernoan beste onela zeuden onako auk:

2/2: soldauzkako kontuak; 3/3: egun arta tristura aundiua (edo bearbada *aundina*); 3/6: esaten zuten etxetik (baiñan orrela poto da; dudarik ez, *atzetik* bear duala); 4/1: Melilla'ko egokitu zan; 4/2: egitia gure zerbitzia; 5/2: allegatu giñan onera; 6/1: Kanpamentura juan giñan; 7/1: Goizetan beti jaikitzen (*gera* ori guk erantsia); 8/5: len baño gose aundio-kin; 10/3: perola baten erositako; 10/8: ortikan kontuak atera; 14/6: beti erratutzeko; 14/8: etzaiguela faltatuko; 18/2: geuren izenak jartzia; 18/3: Litzar-tzarra Luluaga ta.

(1958)
BERTSO BERRIAK
BERROBI'KO GARMENDIA'K
BURGOS'EN JARRIAK

Amabi bertso auek, *Aranzazu* aldizkarian agertu ziran, 1958 urteko Iraillean. Izenburuak, egillea nor dan garbi esaten digu.

Orregatik, Berrobi'ra joan giñan arratsalde batez, gure adiskide ona dan Txomin Garmendia bertsolariarekin bertso auetaz itzegitera eta argitaratzeko baimena eskatzera.

Esan zigunez, bertso auek etziran aldizkari orretan berak jarri bezela agertu. Arantzazu'ko pralleak-edo, aldaketa batzuk egiñak zituzten. Baiñan beste kopia bat, berak eskribitua, oraindik ere etxean izango zuala; eta billatzen alegiña egingo zuala.

Urrena joan giñanean, etxean paperik azaldu etzala esan zigun.

Orregatik, *Aranzazu*'n dauden bezela argitaratzen ditugu bertso auek emen. Baiñan zenbait lerrotan gurutzetxo bat ikusiko du irakurleak. Gurutze orrek zer esan nai duan, Garmendia'k berak esango digu:

«Esango dizut bertso auen istoria. Jakiña, euskaldun kuadrilla juntatzen giñan Burgos'en, eta Oñati'ko lagun batzuk ere bagenituan oso jatorrak, eta antxe meriendatu eta bertsoan asten giñan.

Eta Oñati'ko lagun batek onela esan zidan batean:

— I: bertso batzuk jarri bear ituzkek. emengo bizitza zer dan, eta paper batzuk atera.

Ala, denbora pasa nengoan batean, bertso batzuk jarri nituan. Gero, andik laister lizentziatu giñan.

Lizentziatu giñan eta Oñati'n egin genduan kinto-bazkaria. Eta Oñati'ko lagun orri esan nion:

— Begira: bertso batzuk bear ditukela eta jarri dizkiat.

Artu eta eraman zituan, paper batzuk ateratzeko eta lagunai paper bana-edo eman eta oroipengarri izateko.

Arantzazu'n asko ibiltzen zana zan ura, eta zer gertatu da? Pralle oiei, eztakit ba, gustatu eta rebistan jarri. Bañan aldaketa aundiak egiñak bertso batzutan.

Eta andik laister eskribitu zidan karta Oñati'ko lagun orrek: ea zer iduritzen zitzaidan; gure baimenik gabe nola atera zituzten bertsoak;

berak esan ziela, lagunai emateko paper batzuk ateratzea nai zuala.

Orain dala bi urte azidenterekin Madrid'en il zan mutil ori. Oñati'n garajea ta tallerra, eta gero tasista ere ibiltzen zan. Fidel Erle izen-apelliduak. Nik ori bakarrik entzun det apellidu orretakoa. Bertso auen istoria orixe da.

Bañan, esan bezela, aldaketa aundiak... Nik markatu egin dizkizut aldaketa diranak. Gurutzearekin markatutako oiek ez dira nereak.

Jakiña, emen bi koxka daude. Borondate txarrez etzuten egingo noski, bañan bearbada orain au agertzea etzaie pralleai gustatuko. Bañan nik ere ez det nai auek danak nereak dirala esaterik.

Ara emen, bederatzigarren bertso onetan bost puntu: *goizetik*, *bidetik*, *beterik*, *aragirik* eta *etxetik*. Asierako ori, *goizetik*, nereia izango da. Bañan *armozatzeko* ez; *gosaltzeko* edo *gosaritako* jarri izango nuan nik. Azkeneko puntua ere, *etxetik*, nereia izango da. Bañan *bidetik*, *beterik* eta *aragirik*, oiek ez dira nereak.

Seigarrenean ere, *bialtzen* eta *zuten*. Oiek ez dira ondo uztartzen. Nik ez nuan orrela jarriko.

Beste aldaketa bat ere bada bertso orretan: *birritan*. Jakiña, *bi aldiz* esan nai du orrek, bañan ori ere ezta nereia. Ezta emengo euskera.

Ala ere, oiek nereia danik ere badute. Bañan azken bigarrena oso-osorik aldatu zuten; oso-osorik berria da. Orren lekuan beste bertso bat zan. Oso-osoia kendu eta ori jarri zuten.

Tifus au ere zazpigarrengoa... *Gaitzak* jarri nuan nik *tifus* orren lekuan. Ori gogoan daukat. Baiñan ori pena aundia ezta. Neri pena eman zidana, rima-kontu ori eta bertso oso ori izan zan.

Oker egin zuten nere iritzirako. Onak baziran edo ezpaziran, nik jarri bezelaxe atera bear zituzten.»

Badaki, beraz, irakurleak gurutzetxo oiek zer esan nai duten. Aldatutako bertsoak markatzen dituzte.

Baiñan ori baiño endredo aundiagorik izan zuan Txomin Garmendia'k, bertso auek zirala-ta.

Militarrak kargu artu zioten: bertso auetan *injurias al ejército*-edo bazirala.

Garmendia'ren erantzuna: Meriendatu ondoan kantatutako bertsoak zirala; umore pixka bat jartzeko, baiñan ez iñori iraiñik egitearren; gero norbaitek Arantzazu'ra bialdu eta ango pralleak berari ezer esan gabe argitaratuak zirala... O:rela libratu omen zan.

1. Milla pasata bederatzireun
berrogei ta amaseigarrena,
soldaduzkaren serbizioan
Burgos ontan nagoena.
Ogei ta bi urte bizkarrean da
sasoirikan ederrena,
paraje ontan pasatzen degu
ainbat naigabe ta pena,
bertso batzukin lasaitu bear
estu daukaten barrena.

2. Juan dan Martxoan San Jose egunez
ez nuan egun ederra,
eskun pardela, buruan berriz
pentsamentu bat bakarra:
jaiotetxea utzi bearrak
piztutzen zidan su-garra,
zori txarrean guraso askok
egiten dute negarra,
nai eta nai ez beren semeak
soldadu juan bearra.

3. Lendabiziko Donosti'ra ta
Burgos aldera urruna,
goizean sartu trenean eta
pasa genduan eguna.
Euskaldun asko etorri giñan,
nun-naitik bazan laguna,
alkarregana juntatu eta
au da esaten genduna:
«Sekula osoan etzait aztuko
emen ikusten deguna.»

4. Burgos aldera eldu giñaden
 zortzi ta erdik inguruan,
 sarjento batek giñun formatu
 ardi galduen moduan.
 Kuartelerako pauso guztiak
 oraindik dauzkat goguan,
 euri mardula atertu gabe,
 legorrikan ez genduan;
 makiñatxo bat ikusitzeko
 jaiuak gaude munduan.
5. Nolabait gaua pasatu eta
 goizean triste jendia,
 gozatutzeko eman ziguten
 kaki kolore trajia.
 Prenda itxusirik iñundik bada
 ura zan txukundaria,
 oni motzegi, besteai luze,
 bazan naiko komeria,
 zortzi orduan etzan errexa †
 traje ura konpontzia. †
6. Bigarreanean asi giñaden
 kornetarekin formatzen,
 ainbat sarjento instrutoriak
 guri pausoa markatzen,
 birritan gaizki egin ezkerro †
 kalabozora bialtzen; †
 begiak argi, anakak lijero †
 an ibilli bear zuten, †
 soldaduzka au olakoa zanik
 ez nuan asko pentsatzen.

7. Bere mendean artu ez gaitzan
 tifusak edo pesteak,
 emen ditugu bizkar-ezurren
 indizio edo trasteak.
 Batzuk oera mareatuta,
 zutikan justu besteak,
 galdu giñuzen kolpe batean
 ondo izateko usteak,
 Burgos onetan olaxe gabiltz
 Gipuzkoa'ko gazteak.
8. Mosketoiakin segitutikan
 ekin genion lanari,
 andikan ona egiña degu
media vuelta ugari.
 Geron artean algara gutxi,
 kulpak berriz besteari,
 nai eta nai ez kaso egin bear
 kabo bibotedun ari,
 illea zero aguro moztu
 deskuidatutzen zanari.
9. Kafe ta ura biak nastuta
 armozatzeko goizetik, †
 ondorenian azkar lanera
 bakoitza bere bidetik. †
 Arroz, lenteja edo barbantzo †
 arri koxkorrez beterik, †
 ogia eskas, ura ugari, †
 ikusi ere ez aragirik, †
 kanpo santuan laister giñaden
 ezer ez balitz etxetik.

10. Gure jornala errealtxo bi
ditugu egunekoak,
alperkerian irabazteko †
ezer ez baiño naikoak. †
Ziñe, tabako edo trabena, †
jokuan gañerakoak, †
zentimo gabe beti kartera
eta arin poltsakoak, †
besteik eztunai metutzen zaizka
ijarak eta lepoak.
11. Denpora pasa juten bagera †
dantzatutzera Espoloian, †
bi kana erdi luze ez diran †
neskak gure ondorian. †
Algara asko, emate gutxi, †
erdera utsa gaiñian, †
etzaude gaizki aiei begira †
jolas egin bearrian, †
neska ederrik, mardul galantak †
badira Euskalerrian. †
12. Urte ta erdi emen gabilta
milla euskaldun anaiak,
alperkerian denbora pasa,
ez dira egun alaiak.
Zeinbat guraso begira daude †
noiz etorriko semiak, †
oraintxe laister uste degunez †
etxe aldera begiak, †
lizentziatzen lagun deigula
zeru ta lurren Artzaiak.

BERTSO BERRIYAK

MANUEL LAZKANO'K JARRIYAK

Zortzi bertso auek nork jarriak diran, izenburuak esaten digu. Bertsolari ori ezagutzen ez duan bertsozalerik, ez da gaur Euskalerrian izango.

Bertso auek jartzerakoan, ogei ta bi urte zizuan eta soldaduzka kunplitzen Burgos'en zegoan. Berak emen esaten duanez, etzioten orduan eskeintzen, gaur kantu-lanera joanda eman oi dioten otordurik. Ala ere bertsoan jarduten zan eta etzuan gizarajoak gutxi egiten.

Andik etorrira, erririk-erri aotik aora bai, baiñan bertsoarik paperean paratzen ez det uste asko saiatu danik.

Azken bolara ontan, ordea, lantegi orri ere ekin dio eta frutu ederrik agertu ere bai. Onako auek ez dira bearbada beste berri oien mailara irixten; baiñan garbi erakusten dute beren egilleak bertsolari-ezpala gaztetandik zekarrela.

Imanol Lazkano'k galdutzat zeuzkan bertso auek. Orio'ko Ester Lertxundi'k etxean zituan, beraren ama zanak idatzitako orri batean, eta arek eman zizkigun.

1. Ez izan arren zenbait bezela
gu izlari jakintsuak,
nere lagunak bertsoak jartzeko
daduzkate kapritxuak.
Besten esanak betetzen beti
nola geraden zintzuak,
lagun arteko pakiagatik
jartzera nua bertsuak.
2. Orain dala oi ta bi urte
izan zan gure jaiotza,
arrezkeroztik gu azitzea
etzan aiñ lantegi motza.
Oraiñ gauz onek tristetutzen du
gazte askoren biyotza,
sasoi onena degun garaian
errial bikin morrontza.
3. Egun batean erten genduan
erritik Burgos aldera,
arrezkeroztik etenik gabe
beti eskean etxera.
Ikusten nago, ezin gentzake
gauza onikan atera:
aorra bear degun garaian
zorrak egiten ai gera.

4. Oi ta bi urteko gazte batzuntzat
aiñ gaude gazte umillak,
lenago piskat bagendun ere
indarrez gaude debillak.
Zaldiya nai dun dana janaz da
gu gosiak erdi illak,
esan gentzake: Zalduyak aña
ez du baliyo mutillak.

5. Lenengo goizen gaztaiñ-salda ta
eguardiyan babarrunak,
jaunak, ez dauka gose makala
jaki ori jaten dunak.
Amaika aldiz gauz au esaten
gera alkarri jardunak:
Ai, bagenduzka gure etxean
zakurrak jaten ditunak.

6. Gabeen ere izaten degu
nolabaiteko platuria,
amaika bider damutu zaigu
maiera arrimatua.
Zaldi zarren bat edo astoa,
zakurra ez bada katua,
gauza illikan ez degu jaten,
guziyan akabatua.

7. Badakizute nolakoa dan
kaballeiko misiyua:
zaldi garbitzen ler gaizto in da
gañera istruziyua.
Danen saritzat gaur eguardiyan
artu det indiziyua,
lepuak lori irauteko
au da, au, opiziyua.
8. Egun batean au para, pak
arrapatu ginduztena,
emendik edo andikan beti
bada guretzat eztena.
Lenago gendun umore piskak
emen eman du azkena,
nere denboran pasatu dedan
udaberririk tristena.

«BERTSO TXIKI BAT NUA...»

Bertso bakarra eta bederatzi puntukoa, oraingo ontan. Bearbada lagunak izango zituan, baiñan guregana baiño leen bidean galduak... Pello Errotak bazuan alaba bat Leitza'ra ezkondua, eta beraren seme baten eskutik jaso genduan, orri batean eskuz idatzita:

Bertso txiki bat nua
zuri bialtzera,
gai eder au nolatan
utzi galtzera?
Candanchú'ra etorri
giñan bizitzera,
soldaduen egunak
parrez pasatzera.
Ta gaizki atera:
gure bizikera
beti okerrera
onetaz aurrera;
amaika sufritzeko
sortuak gera.

(1861)
BERTSO BERRIAK
ESPAÑA'KO ENBREN KINTIARI JARRIAK

Amalau bertso auek, Bonaparte'ren bildumatik artuak ditugu: Chicago'ko *New Library*'tik alegia. Bertso-paper bat da. Moldiztegiaren izena: *Vitoria. Manuel Uriaren moldateguian 1861.*

Izenburuak dionez, emakumezkoak ere soldaduzkara joan-asmotan dira. Gaur egunean, egunkarietan-eta irakurtzen danez, asiak dira langintza ortan ere. Baiñan 1861'eko au zer ote zan? Txantxetako gauza dirudi.

Kondaira-liburuak pixka bat aztertu ditugu, argibiderik azalduko ote zan. Baiñan alperrik gure saioa. Gu baiño iaioagorik bearako da «enbren kinta» au zer dan garbitzeko.

Urte bete zan Afrika'ko gerra zaarra (1859-1860) bukaturik (1). Bearbada, orregatik aita-

(1) Ikus: *Auspoa*, 129.

tuko du Turkia bederatzigarren bertsoak. Alegia, gizonezkoak Marruekotan gerran izanak diran bezela, emakumezkoak Turkia'ra joan bear-ko dutela...

1. Bertso berri batzuek
nai nukez notatu,
Españe'ko neskatxak
direla juntatu,
eurek emong'utsela
laster kunplimentu,
erregiña baldin bada
eurekin kontentu.
2. Listak zabalduko dira
datorren illian,
kintako neskatillok
nunguak dirian,
ze ofizio eta
zelan bizi dian;
moda berriak dira
geure España'n.
3. Enbren ejerzitua
ifini ezkerro,
naziorik gure kontra
eztegu espero;
geuk ein bierko degu
kozinan be gero,
orduen euko degu
etxaldia bero.

4. Ordiezkorik ezta
ametitzen kintan,
eurek komendante ta
igual kapitan;
ziudade danetan
jarriko'ra listan,
kantinerua franko
euko dabe bistan.

5. Erreginari ein dutse
presentazinua,
euren kontura ixteko
orain nazinua.
mudauko laitela laster
gubernazinua,
jan baño eztabelako
eiten razinua.

6. Juntatu daitenian
ejerzitu dana,
juen bier ei dabe
erreginagana;
gerrara baño lenago
lenbiziko lana,
Madrid'en nora juen
botako du plana.

7. Doña Napolitana,
neskatxa ederra,
nonbratu egi'dabe
ministro de guerra;
ark gobernatuko'ituz
ezpara alperra,
badago gobiernu
on baten bierra.
8. Koartelak dijuez
orain kolokatzen,
ari dira neskatxak
beinguan armatzen,
zirku guztietatik
Madrid'era batzen;
gero andik asiko'ira
kanpora zabaltzen.
9. España'ko neskatxen
ejertzitu abilla,
Turkia'ra dijuez
kontrario billa;
alper jarriko dira
bakotxentzat milla,
arek diran artian
ondo dao Madrilla.

10. Batzuek oñez eta
bestiak zaldiyan,
bada enbria franko
oinguen aldiyan;
korrirako denporan
balegoz Albiya'n,
bista ona leukie
kamino berriyan.

11. Arrantxoko denporan
sarjento ta alferez,
atakeko denporan
igual baperez;
rejimientoko buru
doña Mari Teres,
ala gerra irebazten
ezteukazu errez.

12. Amar errejimentu
danak enbra utsak:
bizkaitar ta arabar,
urrengo kiputzak,
Aragon eta andaluzak,
Aragon eta Mantxa (2),
oge ta amar batalloe
daoz granaderutzat.

(2) Aragon bi bider. Oietako batean, Kastilla, Kataluña edo beste lurralderen bat bearko luke.

13. Artilleria eta
 bai kaballeria,
 au izengo da enbrazko
 barrabankeria;
 ikusiko genduke
 enbrazko gerria,
 nok aditzen arei emon
 bakotxak beria?

14. Amalau bertso berri
 enbren gerrienak,
 mundu onetan diran
 miserablienak;
 ezin jarri lezakez
 euskaraz dienak,
 papelian oten dira
 ifinten dienak.

* * *

Soldaden notia, zeinbat tokau jakozan ka-
 pitalai:

Vitoria	550
Albacete	3.245
Alicante	3.100
Almería	2.004
Avila	420
Badajoz	2.881
Barcelona	12.101
Burgos	2.100

Cáceres	2.480
Cádiz	3.016
Castellón	2.810
Ciudad Real	2.600
Córdoba	3.012
La Coruña	10.203
Cuenca	2.101
Gerona	3.211
Granada	3.061
Guadalajara	2.200
S. Sebastián	2.204
Huelva	2.420
Huesca	628
Jaén	3.681
León	3.200
Lérida	2.351
Logroño	2.940
Lugo	1.602
Madrid	10.020
Málaga	3.801
Murcia	3.012
Orense	3.001
Oviedo	2.880
Pamplona	4.200
Palencia	2.104
Pontevedra	3.145
Salamanca	1.203
Santander	2.400
Segovia	2.004
Sevilla	10.110
Soria	1.800
Tarragona	2.604

Teruel	2.000
Toledo	2.004
Valencia	3.084
Valladolid	901
Bilbao	1.103
Zamora	814
Zaragoza	3.010
	<hr/>
Total	138.549

Amaika milla laureun ta berroge ta amar apuntauza eztagozanak lista onetan, pertenezietan jakaz Islas Baliarés'etara.

BERTSO BERRIAK

Amairu bertso auek, Tolosa'ko Manuel Urreta zanaren eskutik jaso genituan. Moldiztegi-izenik gabeko paper batean daude.

Paperak ez du bertsolariaren izenik esaten, eta ez degu ikusten ura nor izan zan somatzeko biderik. Ori bai: bertsolari ona da iñondik ere, gure iritzitako beintzat.

Urterik ere ez da ageri. Baiñan oso paper zaarra da; eun urte paseak izango ditu-ta.

Tolosa'n *Cazadores de Arapiles* izeneko batallioia egona da. Ura joaterakoan, neskatxen pena! Orixe da bertsoen gaia.

Batalloi ori Tolosa'n noiz izan zan, erriko etxearen agiriren batean, periodikuren batean edo nun ere bait esango da noski. Baiñan ez gera billa batere saiatu, ortarako denbora geiegi bearko degula pentsatuz.

1. *Cazador Arapilles*
au da batalloia,
alako^z osatua
balego milloia;
ejerzizio ona
ta berak sasoia,
oiek nai dituanak
badu arrazoia.

2. Tolosa'n egon dira
piskatxo batean,
gustoa ematen dute
entrebiteartean;
estimatuak oso
neskatxen artean,
negarra gelditu da
oraiñ juatean.

3. Bertako mutil txarrai
menosprezioa,
kasorik egin nai ez
estimazioa;
armadunen aldeko
konbersazioa,
soldaduak daukate
estimazioa.

4. Ezkontzeko geienen
aginduak naski,
etziraden konpontzen
alkarrekin gaizki;
ibillera guziak
iñork ez dakizki,
bañan esango ditut
ikusiak itz bi.

5. Zidurien zirala
soldadu-andreak,
partieran ibilli
dira zelebreek:
karrasiaz negarrak
ta pesalunbreak,
arritu dira oso
bistako jendeak.

6. Lanak eman dizkate
partitu eziñak,
zergatik alkargana
zeuden aiñ etziñak;
korrika soldaduen
segi alegiñak,
badira ixuriak
negarrak samiñak.

7. Estazio aldean
nobi ta nobio,
partierak egiten
agur da adio;
eziñ gelditu dala
malkoa jario,
amanzebatuakin
ez da misterio.
8. Baziran pañuelo
erregalatuak,
malkoakin bustita
an entregatuak,
akordatzeagatik
alkarren kontuak;
orra zer lan dituan
enamoratuak.
9. Alkanzatutzen saia
baldiñ al baleri (1),
obe da parte eman
gobiernoari:
berriz biraldu zala
batalloia ori;
bestela penaz illko
dirala dirudi.

(1) Bertso-paperak: *baldiñ al baliri*.

10. Desordenako pozak
ondore tristea,
iñoiz kastigatzen da
bata edo bestea;
ez arren arriskatu
geiegi, gaztea,
baldin ezpadezu nai
gaizki ikustea.

11. Tronpetaren soñua
nai dute aditu,
musikari atzetik
gañera segitu;
dantza ta jolasetan
gero dibertitu,
soldaduak orrela
engañatzen ditu.

12. Batean eziñ sartu
gaizto ta on danak,
asko izango dira
garbi dabiltzanak;
guzientzat ez daude
itz oiek esanak,
ez beretzat aditu
kulpante ez danak.

13. Anka jaso ta salto
libre zaudetenak,
trabak, tristurak eta
biotzean penak;
paradero onik ez
gaizki dabillenak,
erremedi gaitzala
Jaungoikoak denak.

Tolosa'ko Timoteo Adurriaga zanaren kuadernoan ere arkitu ditugu bertso aukeratuak, eskuz idatzita.

Aldaketak: 1/1: Cazador de Arapiles; 2/3: gustatu ere dira; 5/5: karraxia negarra; 6/1: Lanak eman zizkaten; 6/5: korrika soldaduak; 6/6: segi alegiña; 6/8: negarra samiña; 7/6: malkua dariyo; 10/4: bat edo bestia; 11/1: Kornetaren soñua; 11/3: gañera musikari; 11/4: atzetik segitu.

Eta 13'garrenaren lenengo erdia eta 12'garrenaren bigarrenengo erdia alkarri erantsita, bertso bakarra egiñez. Eta, orrela, sail onek amabi bertso ditu Adurriaga'ren kuadernoan.

SOLDADUAKIN TOLOSA'KO NESKATXAK

Bertso auek, aurrekoen gaia dute: soldaduak —bi batalloi— Tolosa'n egonak dira, adiskide kuttunak egin dituzte neskatxetan, eta auen pena, aiek Iruña'ra alde egitean.

Baiñan, azken bertsoak dionez, ordaiñak etorri eta neskatxen miñak sendabidean jarriak dira.

Egillearen izenik ez da esaten. Urterik ere ez. Baiñan Tolosa'tik barrena soldadu-taldeak joan da etorri ibiltzeko, karlisten gerrateen denborako kontua izango da.

Bertsoak, Tolosa'ko Timoteo Adurriaga'ren kuadernoan arkitu genituan. Izenburua ere, toki beretik artua degu.

1. Tolosa'ko neskatxak
bostetatikan bi
aurten gelditu dira
guztiz errukarri,
biyotzetikan triste,
animatik larri,
alargundu dirala
esanaz alkarri;
amaika malko eder
zaiote erori.

2. Bi batalloi Tolosa'n
genduzkagun puntuz (1),
Cantabria deritzaio
berari tituluz;
bizkorrak izan dira
jaun oriek buruz,
konpleto izateko
argiz eta diruz,
betiko ezin bizi
iñolako moduz.

(1) Adurriaga'ren kuadernoan: *Bi batalloi genduzkagun Tolosa'n puntuz*. Guk uste, Adurriaga'k oartu gabe itzak tokiz aldatu zituan kopiatzerakoan.

3. Urriyaren emeretzian
batalloi bat martxa,
txokaturik dadukat
neska orien festa:
gonak beren tokira
iñola ezin altxa,
ziruriten iriki
ziotela bretxa,
igual gelditzen da
itzaltzian atxa.

4. Tristegua izan zan
illaren ogeya,
emendikan jua zan
beste batalloya;
neska orien malkua
zan ain ugariya,
udara izan bazan
ai zer igariya,
Tolosa'ko kaletan
zijaun ibaya.

5. *Cantabria*'ko sarjento,
kabo ta rasuak
emen pasa dituzte
txit egun gozuak;
neskatxari utzirik
kaiolan zozuak,
igasi egingo du ta
andikan gaxuak,
ezin berriya izango
dute gurasuak.

6. *Si te he visto no me acuerdo,*
 aiek orain Pamplona'n,
«Te quiero mucho» esanaz
 neska danari an;
si te he visto no me acuerdo,
 egunero marmar,
 fiñak ez dirala izango
 millatatik amar,
 ederki egin dizute,
 zertan aidi eman?
7. Korridan zezena iltzera
 juaten dan espada,
 muleta gorriakin
 tentatzen asten da,
 zezena bere jeniyo
 oso zoratzen da;
 zuen intentziyua
 ere iguala da (2),
 kapote, galtzagorri,
 txaketilletara.
8. «Juan zan Mondanairu,
 juan zan Jiménez,
 juan zan García eta
 juan zan Álvarez;
 aiek egongo ditun
 Pamplona'tik parrez,
 kartatxo bat bakarra
 egin nai ere ez,
 il biarrak gaitun
 sabeleko miñez.»

(2) Adurriaga'ren kuadernoan: *ere igual iguala da.*

9. Etorri zaizkizute
lenguan ordañak,
apenas diran oiek (3)
aik bezin lirañak;
bañan izango dute
zuetako griña,
baita itz egiteko
mingain atsegiña,
sendatuko dizute
daukazuten miña.

(3) Adurriaga'ren kuadernoan: *aiek*, baiñan urrengo itza ere *aik* da eta emen *oiek* bearko du.

BERTSO BERRIAK

(KARTA BAT ETORRI ZAIT)

Tolosa'n ez-ezik, Bergara'an ere bazan, bertso auetan ageri danez beintzat, neskatxa soldaduzalerik.

Iru tokitan arkitu ditugu bertso auek: Oiarzun'go Manuel Lekuona apaiz jaunaren bilduman, moldiztegi-izenik gabeko paper batean; Errenteria'ko Enrike Elizetxea zanaren bilduman, *Azpeitian: Pablo Martinez-en moldiztegiian*; eta Tolosa'ko Fakundo Adurriaga *Besamotza* zanaren kuadernoan, eskuz idatzita.

Danetan zaarrena Lekuona'rena dala ematen du eta berari kopiatu diogu. Besteak dituzten aldaketak, bertsoen ondoren ezarriko ditugu.

Lenengo bertsoak dionez, karta bat etorri zaio Bergara'tik bertsolariari, bertso batzuk paratzeko eskatuz. Orregatik, orixe jarri degu bi-

garren izenburutzat. Eta, ain zuzen, Alzo-ko Imaz'en (1) paperetan, onako eskutitz au arkitu genduan:

Vergara, 17 de dicbre de 1870

Sr. D. Manuel Imaz

Muy Sor. mio: Habrá recibido Vd. unos versos sacados a las chicas de Vergara para que los arregle; pero tenga Vd. la bondad de no hacer caso, porque son cuentos de un chiquillo que es capaz de perder la conducta al que la conserva buena.

Todo lo escrito en esos papeles que a V. le ha remitido son mentiras que no vale la pena de ocuparse en ellas.

Sin más, mande lo que guste a su att.º s.s.q.b.s.m.

Gabriel Iza

Beraz, Gabriel Iza orrek dionez, bertsoren batzuk bialdu zizkion norbaitek Alzo'ko Imaz bertsolariari, zuzentzeko eskatuz; Bergara'ko neskatzai ateratako bertsoak.

Alzo'ko Imaz'ek noren esana egin zuan? Gabriel Iza orrena ala bestearena? Bergara'ko neskatzai jarri eta zuzendu bear ziran bertsoak ez ote ziran onako auek izango? Gauzak itxura badu. Baiñan gauza segururik ezin jakin.

Eskutitz orrek aitutzen dituan bertsoak onako auek balira, orduan noiz jarriak diran ere

(1) Ikus: *Alzo'ko Imaz bertsolaria* liburua, *Auspoa* 68-69-70.

jakingo genduke, urtea eta eguna ortxe baititu:
1870'eko Abenduak 17.

Orduantxe asiak ziran karlistak, bigarren gerra atera nairik. Eta gobernua indarra onera ekartzen ere bai. Oietakoak izan ditezke, beraz, Bergara'ko soldadu oiek. Eta aurreko bi sailletan agertu diran Tolosa'koak ere bai.

1. Karta bat etorri zat
orain Bergara'ti:
bertsoak paratzeko
neskatxe-saill bati;
soldaruen ondoren
dabiltzala beti,
nunbait beren gustoak
kunplitzeagatik.
2. Lau dira prinzipalin
ibiltzen diranak,
ipintzen dituztenak
izketako lanak;
ez ditut klaratu nai
orien izenak,
zeren lotsatzen nauen
guziak esanak.

3. Kastigatzeko ez da
diliturik oso,
bañan ibillieran
dabiltz peligroso;
beste dama gaztiak
ez ponturik jaso,
itzegin bear nuke
al-bait kurioso.

4. Esateko moduan:
soldaruak nora,
beti neskatxe aiek
badijoaz ara;
gizon artetik ezin
dirade atara,
iñor engañatzeko
da zenbait pikara.

5. Soldaruak berekin
beti badituzte,
bestetara juaterik
ez genduke uste;
oso gustatzen zaie
aiekiko juste,
aien faltan besteak
beartzen dituzte.

6. Kanterara dijoaz (2)
edo arrubira
mutill asko ikusten
dituen tokira;
nunbait ez due eta
lotsatzen eztira,
danak inkietatzen
ibillitzen dira.

7. Al dituzten arropak
ipini soñean,
mutilla ta ezkontza
beti mingañean;
artarako saiatu
bai alegiñean,
bañan gelditzen dira
beti eziñean.

8. Itzegiteko orra
emen delituak,
zergatikan dabilzan
sobresalituak;
itzak jarri ezker
ondo neurrituak,
izan bear ditue
beren merituak.

(2) Bertso-paperak: *kantera*.

9. Orra emakumian
bildurrez gizonak,
galtzak bajatu dira,
indar dute gonak (3).
Nola ikusi bear
dirade gauz onak?
Umill egon bearko
baju dagoanak.
10. Mutillak ez daukate
len aÑe fantasi,
agertzeko bildurrez
izkutuan kasi;
desiertoen billa
bearko da asi,
erretiratutzeko
neskatxen igasi.
11. Neskatzek mutill billa
oiek bai moduak,
obra onak asteko
ai zer zimenduak;
gu ez gera egingo
ta berak galduak,
arrapatuko ditu
dagoen munduak.

(3) Bertso-paperak: *indarnitu gonak*. *Besamotza*'ren
kuadernoan: *indar dute gonak*. Erarik jatorrena noski.

12. Naiz zar eta naiz gazte
edozein maltraste,
berentzat modukoak
billatzen dituzte;
gaiztoak ibilli nai
alkarrekiñ naste,
ez dira sujetatzen
gauza diran arte.

13. Sasoi duten artean
ala ibilitu,
gustoak konprituaz
etsaia serbitu;
beti ezkontzeko ta
neskazar gelditu,
jeneral ibillera
txarrak oiek ditu.

14. Modu asko oi dira
gero suzeditu,
osasuna akaso
betiko eritu;
estimaziorik ez
eta errenditu,
gaiztoak aitzenean
bearrez supritu.

15. Konsejatzen zaituztet,
mirabe gazteak,
eskarmentatutzeko
batzu ez besteak;
eztu iñor edertzen
itxusi asteak,
damu alferrik oi du
galtzen dan tristeak.
16. Dama garbi kastoak,
au ontzat aditu:
mutillen billa zeuek (4)
ez iñor mugitu;
lanean da kondutan
ondo presomitu,
ezkongaiak ugari
ark izango ditu.
17. Bergara'ko erria,
noble ta leiala,
ez det esan gaiztoak
or asko dirala;
arbola-adar iarrak
oi diran bezela,
kulpanteak beretzat
aditu ditzala.

(4) Bertso-paperak: *zeuroak*.

Errenteria'ko Enrike Elizetxea zanaren bertso-pape-
rean, onako aldaketa auek:

8/3: zergatik an dabilizan; 8/7: izan bear ditu;
9/4: indar ditu gonak; 9/6: dirade gizonak; 14/8:
bearko sufritu; 15/4: batzuek besteak; 16/1: dama
garbi gazteak; 16/3: mutillen billa zeurek; 16/6: ondo
prokuratu; 16/8: arek izango ditu; 17/5: arbola adar
larrak.

Orretzaz gaiñera, fonetismo asko kendu dira.

* * *

Tolosa'ko Fakundo Adurriaga *Besamotza* zanaren
kuadernoan, onako aldaketa auek:

3/5: beste dama guztiak; 3/8: al balitz kurioso;
8/7: izan bear ditu; 9/6: dirade gizonak; 11/1: nes-
katxa mutil billa; 11/2: oiek bai kontuak; 11/8: dijoan
munduak; 14/2: gero suzeditzen; 14/4: betiko eritzen;
14/6: gero errenditu; 14/8: bearco sufritu; 16/1: dama
eder gazteak; 16/2: danentzat aditu; 16/3: mutillen
billa zeurek; 16/6: ondo prokuratu; 16/7: ezkongaiia
ugari; 17/2: leial da noblea; 17/5: arbola adar larrak;
17/6: oi diran modura.

BERTSO BERRIYAK (OSO ITXUTU DIRA SOLDADUETARA)

Bertso auen iru kopia arkitu ditugu, irurak makinaz idatzita. Oietako bi Erretereria'n: bata Enrike Elizetxea zanaren bilduman, eta bestea Joakin Ganborena Zabala'renean. Eta irugarrena Oiartzun'en, Soraburu baserrian.

Iru kopia auek aldaketarik ez dute, kopiaztallearen uste gabeko oker bat edo beste izan ezik.

Gaia, lenengo bertsoak adierazten du: neskatxak «oso itxutu dira soldaduetara». Orregatik, orixe ezarri degu bigarren izenburutzat.

Nungo neskatxak, ordea, zein bertsolarik jarri zituan bertsoak, zein urtetan eta abar, txetasun oiek oso illun zeuden guretzat beintzat.

Baiñan liburu au ia-ia inprentarako prest zegoala, Erretereria'ko Manuel Elizetxea adiskidearen eskutiz bat artu genduan. Manuel ori, Enrike Elizetxea'ren semea da, aitaren bertso-bilduma gure eskuetan jarri zuana. Ain zuzen,

esan bezela, bertso auen kopia bat aitaren bilduma ortan arkitu genduan.

Eskutitz orretan agertzen zuanez, *Auspoa*'ren 74-75'garrenean, *Errenteria*'ko bertsolari *zaararak* izeneko liburuan, onela esaten da Jose Migel Salaberria Iraola bertsolariaz itzegitean:

«Jose Migelen bertso gutxi jaso degu; jarrialdi baten berri ta bi bertso erdizka; besterik ez.»

Eta Manuel Elizetxea'k onela jarraitzen du:

«Ba nik uste det nik baditutela beste amar...

Zure idaztian lendabiziko bertsuak onela esaten du:

Neskatxetan ezikan
andrietan ere...

Nere paperian onela dago:

Neskatxarena utsa
andrietan ere...»

Eta, ondoren, iru bertso kopiatzen zituan: sail ontako 1, 4 eta 9'garrena.

Orduan oartu giñan bertso-sail ori guk ere bagenduala. Onako au alegia. Eta guk *Auspoa*'ren 74-75'garrenean agertzen genituan bi puska aiek, sail ontako 6 eta 10'garrenaren puskak zirala.

Beste utsegite bat ere bazan liburu orretan. Jose Migel Salaberria orrek bertso-sail bat bazuala esaten zan. Baiñan, gure ustetan, bertso-puska auek etzuten sail orrekin zer ikusirik. Eta badute: saillaren bertso-puskak izaki.

Sail orretzaz onela esaten genduan:

«Orra jarri-aldi ori nola sortu zan: gerra-denboran, Erreterria liberalen mende gertatu zan. Orregatik, erria kanpoko soldaduz beterik egon zan. Auek majokeritan asi ziran erriko neskatxekin, baita auetako zenbaitek aurrerabidea eman ere. Jose Migelek bertsoak jarri zizkien.»

Argibide auen emalea, Jose Migelen ondo-rengo bat izan zan: Erreterria'ko Inazio Odriozola.

Beraz, Manuel Elizetxea'ren eskutizari eskerrak, illun zeuden txetasun guziak edo geienak argi jarri dira: nungo neskatxak ziran, zein bertsolari izan zan, eta zein urtetako bertsoak diran ere bai: karlisten bigarren gerra-denborakoak, 1872-1876-ekoak, gutxi gora-beerra.

Auspoa'ren 74-75'garrena prestatzerakoan auek danak jakin izan bagenitu, bertso auek antxe agertuko ziran noski. Gure jakin-ezak, amaika urteren atzerapena ekarri die.

1. Bertso berri batzuek
bear ditut para,
txit estadu txarrian
arkitutzen gera:
oraingo gartzietan
filda onik bada,
oso itxutu dira
soldaduetara.

2. Errepara zazute,
aien gurasuak,
zer modutan dabiltzan
alaba gaxuak;
ez ditut denak sartzen,
badira batzuak
soldadu zarretara
enamoratuak.

3. Modu orretan dabill
zenbait neskatz ero,
soldaduen ondotik
izugarri bero,
noizean bein bezela're
kasik egunero;
orain kontentu dira
naiz negarrez gero.

4. Zenbait neskatz gazte
badabill seriyo,
oker egiñ duena
ez da misteriyo;
zenbat tropa txandatu
ainbeste nobiyo,
bostek galdu bear du
au dala meriyo.

5. «Zer pasa zaiñ, alaba?»
asi zaio ama.
Orduko nobiyua
aspertu ta juana;
ukatu naiagatik
agertuko dana,
nork berak jaso bear
azkenian txalma.
6. Zer pasa bear zaien
esango det klaro:
egun ale batzuek
gustora igaro;
Kastilla'ra joatian
majuak akabo,
ez dituzte ikusiko
sekulan geiago.
7. Eztiro ateratzen da
oien aotik itza,
maliziya kolkuan
Luziferren gisa;
inbusteriya franko,
txit kariño pixka,
gaztiak engañatzen
ederki dabilta.

8. Asten bazaio esaten
zerbait jolas ariñ,
orlako personari
ez kasorik egiñ;
belarriyak itxi ta
ankari eragiñ,
geroko okerrikan
etorri ez dediñ.
9. Matrimoniotako
zenbait dama gazte
soldaduen ondotik
txoratzen zerate;
ardallan or dabilta
alkarrekin naste,
orren inozenterik
zanik ez nun uste (1).
10. Neskatzarena utsa,
andrietan ere
badirala aditzen det
askotxo ala ere;
orla bizitzia ez da
posible ta alere
ez lirake aspertuko
batzuek beñere.

(1) Paperetan: *zan ez nuen uste.*

11. Gizonak jakitian
artzen du kolera;
andriak beriala:
«Gezurti bat zera.»
Garbitasuna oiekin
nork bear du atera?
Orrela ibiltzia
beretzat kalte da.
12. Neskatxa ongi litzake (3)
ura kontentu balitz,
mantenu ona luke
ogiz ta aragiz;
gero txokolatia
egunian bi aldiz,
sagardua ere bai
egarritzen balitz.

(2) Paperetan: *Neskatxa bera ongi litzake.*

ORAINDAÑOKO LIBURUAK

1. R. *Artola*: Sagardoaren Graziya (*Aitua*).
2. M. *Soroa*: Gabon, Au ostatubal, Anton Kaiku. (*Aitua*).
3. F. *Apalategi*: Euskal mutillak armetan, I. (*Aitua*).
4. *Pepe Artola*: Ustez laguna detan. (*Aitua*).
5. P. M. *Urruzuno*: Euskalerritik zerura. (*Aitua*).
6. T. *Alzaga*: Ramuntxo. (*Aitua*).
7. R. *Azkarate*: Galtzaundi. (*Aitua*).
8. A. *Apaolaza*: Patxiko Txerren. (*Aitua*).
9. B. *Iraola*: Oroitzak. (*Aitua*).
10. Errege eguneko bertso sayoa. (*Aitua*).
11. P. *Larzabal*: Bordaxuri. (*Aitua*).
12. *Bilintx*: Bertso ta lan guziak. (*Aitua*).
13. M. *Izeta*: Dirua galgarri. (*Aitua*).
14. P. *Larzabal*: Iru ziren. (*Aitua*).
15. Ezkontza galdutako bertsoak, I. (*Aitua*).
16. A. M.ª *Zabala*: Gabon gau bat. (*Aitua*).
17. A. M.ª *Labayen*: Malentxo alargun! (*Aitua*).
- 18-19. A. *Zavala*: Txirrita. (*Aitua*).
20. F. *Goñi*: Lurdesko gertaerak. (*Aitua*).
21. P. *Larzabal*: Herriko bozak. (*Aitua*).
22. Bertsolarien txapelketa (30-XII-1962). (*Aitua*).
23. Aizkolariak. (*Aitua*).
24. F. *Imaz*: Bertso guziak. (*Aitua*).

25. *A. P. Iturriaga*: Jolasak. (*Aitua.*)
26. *A. M.^o Zabala, A. Larraitz, Mir*: Periyaren zalapartak. (*Aitua.*)
27. Azpeitiko Premiyoaren bertsoak. (*Aitua.*)
28. *B. A. Mogel*: Ipui onak. (*Aitua.*)
29. *T. Alzaga*: Burruntziya. (*Aitua.*)
30. *G. Anduaga*: Egunsentiko txoria. (*Aitua.*)
31. *M. Soroa*: Baratzan. (*Aitua.*)
32. *M. Elicegui, A. Zavala*: Pello Errotaren bizitza. (*Aitua.*)
33. *M. Elizegui, A. Zavala*: Pello Errotak jarritako bertsoak. (*Aitua.*)
34. *P. Larzabal*: Senpere-n gertatua. (*Aitua.*)
- 35-36. *J. V. de Echagaray*: Festara.
37. *A. Cardaberaz*: Euskeraren berri onak. (*Aitua.*)
38. *S. Salaverria*: Neronek tirako nizkin. (*Aitua.*)
39. *Bertsolariak*: Amar urteko bertso-paperak. (*Aitua.*)
- 40-41. *J. R. Zubillaga*: Lardasketa. (*Aitua.*)
42. *Uxtapide*: Noizbait. (*Aitua.*)
43. *Bertsolari-txapelketa* (1-I-1965). (*Aitua.*)
44. *P. Larzabal*: Hilla esposatu. (*Aitua.*)
- 45-46. *J. M. Satrustegui*: Bordel bertsolaria. (*Aitua.*)
47. *J. M. Urruzuno*: Iru ziri. (*Aitua.*)
48. *P. Barrutia, Sor Luisa, X. Munibe*: Teatro zaarra. (*Aitua.*)
- 49-50. *A. Zavala*: Pello Errotaren itzala. (*Aitua.*)
51. *P. M. Urruzuno*: Ur-zale baten ipuiak. (*Aitua.*)
- 52-53. *G. Anduaga*: Bertso-bilduma.
54. *A. Zavala*: Fernando Amezketarra bertsolaria. (*Aitua.*)
55. *Basarri*: Laugarren txinpartak. (*Aitua.*)
56. *A. Zavala*: Udarregi bertsolaria. (*Aitua.*)
- 57-58. *C. Beobide*: Asis'ko Lorea. (*Aitua.*)
59. *A. Zavala*: Axentxio Txanka bertsolaria.
60. *A. Zavala*: Errikotxia, Itxaspe ta beste zenbait bertsolari. (*Aitua.*)
61. *A. Zavala*: Gaztelu bertsolaria.
62. *A. Zavala*: Zarautz'ko Zaldubi bertsolaria.
- 63-64. *A. Zavala*: Juan eta Pello Zabaleta bertsolariak.
65. *J. M. Satrustegui*: Luzaide'ko kantiak. (*Aitua.*)
66. *A. Zavala*: Iru bertsolari. (*Aitua.*)
67. *Bertsolari-txapelketa* (11-VI-1967). (*Aitua.*)
- 68-69-70. *A. Zavala*: Alzo'ko Imaz bertsolaria.

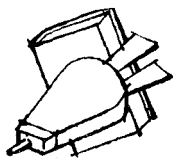
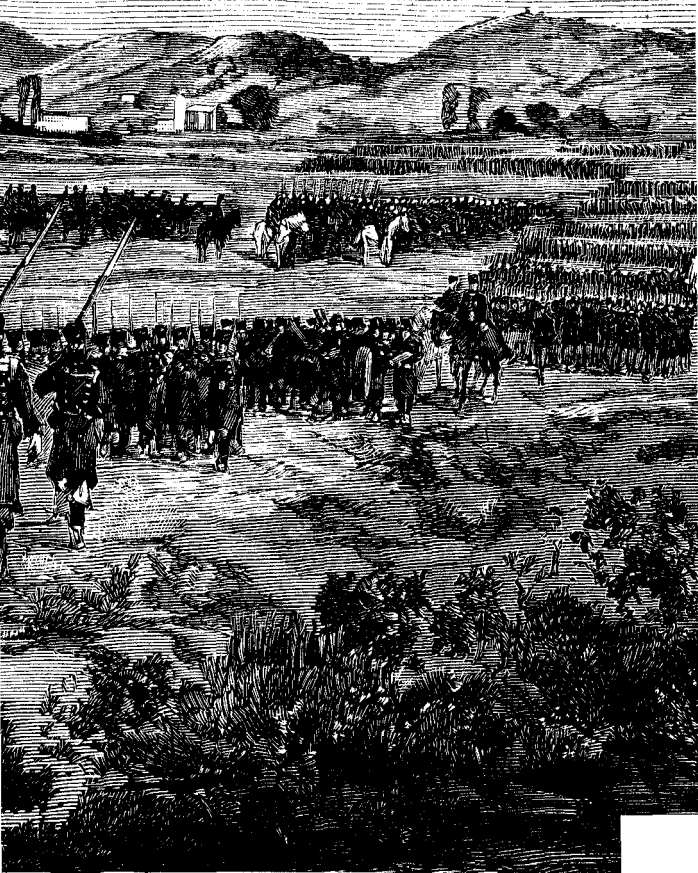
- 71-72. *A. Iturriaga*: Ipuiak.
73. *A. Zavala*: Iru anai bertsolari. (*Aitua.*)
- 74-75. *A. Zavala*: Erretereria'ko bertsolari zaarrak.
76. *A. Zavala*: Alza'ko bertsolari zaarrak.
- 77-78. *A. Zavala*: Paulo Yanzi ta bere lagunen bertsoak. (*Aitua.*)
- 79-80-81. *A. Zavala*: Lexo bertsolaria.
82. *A. Zavala*: Juan María Zubizarreta bertsolaria. (*Aitua.*)
83. *A. Zavala*: Motza, Zulaika ta Ugalde bertsolariak. (*Aitua.*)
84. *M. Matxain*: Uste gabea.
85. *Xalbador*: Ezin bertzean. (*Aitua.*)
- 86-87. *A. Zavala*: F. Iturzaeta bertsolaria.
- 88-89-90. *A. Zavala*: Xenpelar bertsolaria. (*Aitua.*)
91. *A. Zavala*: Txapel bertsolaria. (*Aitua.*)
92. *I. Alkain*. - *A. Zavala*: Alkain aita-semeak.
93. *A. Zavala*: Zubeltzu ta Saikola bertsolariak.
94. *A. Zavala*: Atano ta Estrada bertsolariak. (*Aitua.*)
- 95-96. *A. Zavala*: Azkoitia'ko zenbait bertsolari.
97. *A. Zavala*: Bidasoa aldeko bost bertsolari. (*Aitua.*)
- 98-99. *Inozentzio Olea*: Goierriko lorak.
100. *Manuel Lasarte*: Bertso-mordoxka. (*Aitua.*)
- 101-102. *A. Zavala*: Txirritaren bertsoak. I. (*Aitua.*)
- 103-104. *A. Zavala*: Txirritaren bertsoak. II. (*Aitua.*)
105. *José Inazio Etxeberria*: Mendi-gañetik.
106. *A. Zavala*: Pastor Izuela. - Ezkioko ta Segurako itxuak. (*Aitua.*)
107. *A. Zavala*: Zepai bertsolaria. (*Aitua.*)
108. *Mattin*: Ahal dena. (*Aitua.*)
- 109-110. *P. Lafitte*: Mañex Etchamendy bertsolaria.
111. *Bertsolariak*: Xenpelar-aria, 1972. (*Aitua.*)
112. *Basarri*: Sortu zaizkidanak.
113. *P. M. Urruzuno*: Sasiletrau baten ziria.
114. *A. Zavala*: Kaskazuri bertsolaria.
115. *A. Zavala*: Larraburu, Lexoti ta Balentin bertsolariak. (*Aitua.*)
116. *A. Zavala*: Oiartzungo bost bertsolari. (*Aitua.*)
- 117-118. *Balendin Enbeita*: Nere apurra.
119. *A. Zavala*: Oiartzungo beste lau bertsolari. (*Aitua.*)
- 120-121-122. *A. Zavala*: Mendaro Txirristaka.
- 123-124-125. *A. Zavala*: Zapirain anaiak.
126. *A. Zavala*: Ustu ezin zan ganbara.

127. *M. Arozamena*: Nere aldia.
128. *A. Zavala*: Amodiozko penak bertso berrietan.
129. *A. Zavala*: Afrika'ko gerra (1859-1860).
130. *A. Zavala*: Patxi Erauskin bertsolaria (I).
131. *A. Zavala*: Patxi Erauskin bertsolaria (II).
132. *A. Zavala*: Patxi Erauskin bertsolaria (III).
133. *A. Zavala*: Arrantzaleen bizitza.
134. *J. M. Arrizabalo* - *A. Zavala*: Baso-mutillak.
135. *A. Zavala*: Jaioak bizi nai.
136. *A. Zavala*: Noe'ren ontzia.
- 137-138. *Ataño*: Txantxangorri kantaria.
139. *A. Zavala*: Soldaduzkako bertsoak.

1051011

G-128/22

AUSPOA
LIBURUTEGIA

G-